

Crtačke tehnike u razrednoj nastavi

Dejanović, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:311900>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Sara Dejanović

CRTAČKE TEHNIKE U RAZREDNOJ NASTAVI

Diplomski rad

Zagreb, srpanj 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Sara Dejanović

CRTAČKE TEHNIKE U RAZREDNOJ NASTAVI

Diplomski rad

Mentor rada:

doc. dr. sc. Marijana Županić Benić

Zagreb, srpanj 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK	
SUMMARY	
1. UVOD.....	1
2. UMJETNIČKI CRTEŽ	2
2.1. Crtež kao način izražavanja u likovnoj umjetnosti	2
2.2. Crtež u svjetskoj likovnoj umjetnosti	4
2.3. Crtež u hrvatskoj likovnoj umjetnosti	15
3. LIKOVNI IZRAZ I DJEČJI CRTEŽ.....	18
3.1. Likovni izraz i razvoj likovnog jezika	19
3.2. Likovno izražavanje i razvoj djeteta.....	20
3.3. Faze u razvoju dječjeg likovnog izraza	21
3.4. Dječja likovna kreativnost	24
3.5. Proces izrade dječjeg crteža	26
3.6. Crtež kao pokazatelj kognitivnog razvoja djeteta	27
3.7. Emocionalni razvoj i dječji crtež.....	28
3.8. Boja dječjeg crteža	29
3.9. Veličina dječjeg crteža.....	30
4. CRTEŽ U RAZREDNOJ NASTAVI	32
4.1. Ciljevi i zadaci nastave likovne kulture.....	32
4.2. Metode rada u likovnoj kulturi.....	34
4.3. Značaj metodike likovne kulture.....	37
5. CRTAČKE TEHNIKE U RAZREDNOJ NASTAVI	39
5.1. Olovka.....	40
5.2. Ugljen	42
5.3. Kreda	43
5.4. Kemijska olovka.....	44
5.5. Flomaster.....	44
5.6. Tuš-pero	45
5.7. Tuš-drvce i tuš-trska	46
5.8. Tuš-kist	47
5.9. Lavirani tuš	48
6. CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA	50

7. ISPITANICI I METODE ISTRAŽIVANJA	51
7.1. Socio-demografska struktura ispitanika	52
8. REZULTATI I RASPRAVA	56
8.1. Samoprocjena učitelja vezana za korištenje crtačkih tehnika u razrednoj nastavi.....	56
8.2. Upoznatost učitelja s crtačkim tehnikama, samoprocjena kompetencija, motivacije i upotrebe crtačkih tehnika na nastavi likovne kulture.....	57
8.3. Učestalost korištenja crtačkih tehnika u razrednoj nastavi	59
8.4. Mišljenje učitelja koja je crtačka tehnika najzahtjevnija za učenike.....	63
8.5. Preferencije učitelja/ica i učenika/ica vezane za crtačke tehnike.....	64
8.6. Kreativnost prilikom primjene crtačkih tehnika	67
8.7. Uspješnost izvedbe crtačkih tehnika u razredu	68
9. ZAKLJUČAK.....	71
LITERATURA	72
POPIS SLIKA.....	78
POPIS TABLICA	80
POPIS GRAFIKONA	81
PRILOZI.....	82
IZJAVA.....	95

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se crtačkim tehnikama u razrednoj nastavi. Radom su objedinjena dosadašnja teorijska saznanja koja su se bavila crtačkim tehnikama u razrednoj nastavi. Naime, u okviru toga dijala rada prikazane su i opisane glavne teorijske osnove vezane za umjetnički crtež, likovni izraz i dječji crtež, crtež u razrednoj nastavi i crtačke tehnike u razrednoj nastavi. U radu je urađeno i primarno istraživanje u obliku anketnog upitnika u kojem su sudjelovali učitelji/ce s područja Republike Hrvatske, a kojim je ispitivano mišljenje te stavovi učitelja vezani za crtačke tehnike u razrednoj nastavi. Iz rezultata istraživanja se zaključuje da u radu učitelji/ce često koriste olovku i ugljen. Također, istraživanjem je pokazano kako su najzahtjevnije crtačke tehnike lavirani tuš, tuš-drvce, tuš-kist i tuš-pero. Ove se tehnike i najmanje koriste. Olovka, pored toga što se najčešće koristi u razredu, ocijenjena je i kao crtačka tehnika prema kojoj i učenici i učitelji pokazuju najveći stupanj preferencija. Također rezultati pokazuju da je olovka crtačka tehnika koja je ocijenjena kao najuspješnija, kad je riječ o izvedbi u razredu. Pored olovke, najuspješnija je i upotreba flomastera i krede.

Ključne riječi: *crtačke tehnike, dječji crtež, razredna nastava*

SUMMARY

The theme of this thesis are drawing techniques used in classroom teaching. The thesis combines theoretical knowledge known so far about drawing techniques in classroom teaching. This part of the thesis presents and describes the main theoretical foundations of artistic drawing, creative expression and children's drawing, drawings and drawing techniques in classroom teaching. The work also consists of a primary research executed in the form of a survey questionnaire in which teachers from the Republic of Croatia took part. The goal of the survey was to get to know their opinions and attitude about drawing techniques used in classroom teaching. The research shows that teachers often use pencil and charcoal in their classrooms. It also shows that the most demanding drawing techniques are washed-out ink, ink-tree, ink-brush and ink-pen as well as that they are used the least. Pencil, in addition to being used most often in class, was also evaluated as a drawing technique for which both students and teachers show the highest degree of preference. The results of the research also show that pencil is the drawing technique rated as the most successful when it comes to performance in class. Alongside pencil, the most successfully used techniques are felt tip pens and chalk.

Keywords: *drawing techniques, children's drawing, class teaching*

1. UVOD

Dječje likovno izražavanje je autentično i individualno te bi se trebalo promatrati unutar šireg konteksta povezujući ga s njihovim iskustvom, emocijama te razvojnim i kulturnim faktorima. Danas dječji likovni crteži imaju svoju važnost i predmet su mnogih istraživanja jer se smatraju odrazom djetetovog emocionalnog života i osobnosti.

Ovaj rad bavi se crtačkim tehnikama u razrednoj nastavi. O pravilnom uzajamnom odnosu teme, zadataka i materijala ovisit će uspjeh u likovnom prikazu, posebno u poticanju izbora likovnih elemenata kada je riječ o liniji, boji, plohi, obliku, ritmu, tonu i slično. Svaki likovni materijal posjeduje posebnu ljepotu, značajke i izražajne prednosti. Neki motivi se izvode u više tehnika, a neki samo u jednoj tehnici.

Važno je da nastavnici poznaju različite likovne tehnike jer će to znanje pomoći da se što efikasnije realiziraju teme i ideje koje svatko iznosi na njemu osoban način. Tehnika koja najviše odgovara osobnosti, temperamentu, karakteru i njegovim umjetničkim sklonostima i interesima.

U istraživanju su sudjelovali učitelji/ce s područja Republike Hrvatske. Anketnim upitnikom u prvom dijelu ispitanice su demografske karakteristike ispitanika (spol, godine starosti, završeni studij, županija, u kojoj sredini rade kao učitelji/ce i broj godina rada kao učitelj/ica). Drugi dio anketnog upitnika odnosio se na mišljenje i stavove učitelja vezano za crtačke tehnike u razrednoj nastavi.

Osnovni cilj datog istraživanja bio je istražiti mišljenje i stavove učitelja o važnosti primjene crtačkih tehnika u razrednoj nastavi, te koliko su učenici prema mišljenju učitelja uspješni u izvedbi svojih likovnih radova crtačkim tehnikama. Pri tome je istražena samoprocjena učitelja vezana za korištenje crtačkih tehnika u razrednoj nastavi, istraženo je koje se crtačke tehnike najviše koriste u razrednoj nastavi, zatim koje crtačke tehnike preferiraju učenici, a koje učitelji i zašto. Također je ispitivano preferiraju li učenici više crtačke tehnike u odnosu na druge likovne tehnike. Uz to je istraženo koliko često učitelji koriste pojedine crtačke tehnike u radu s učenicima, te je na kraju analizirana uspješnost upotrebe crtačkih tehnika u razredu na temelju primarnog istraživanja.

2. UMJETNIČKI CRTEŽ

Crtanje predstavlja aktivnost predočavanja crtežom viđenog vidokruga i onog iznad viđenog što je plod čovjekove mašte. To je dakle, jasno i maštovito predstavljanje viđenoga. Kako ističe autor Bodulić (1982), crtanjem se može predočiti sve ono što je potrebno za život. Stoga se za apstraktne pojmove crtač služi „alegorijom koja može da personificira određene manifestacije života“ (Bodulić, 1982, str. 6).

„Svim likovnim umjetnostima temelj je crtež“ (Peić, 1983, str. 8). Crtež je neverbalni način komuniciranja s okolinom. U likovnoj umjetnosti pomoću crteža se vrši univerzalno izražavanje. Crtež predstavlja prikaz oblika na određenoj dvodimenzionalnoj plohi koji tvore razne vrste linija, mrlja, točaka, šara. Crtežom se vrši prikaz oblika, veličina, građe, volumena i prostora na nekoj ravnoj plohi. Kroz crtež se sagledava duboka, misaona, realna i osjećajna životna realnost određenog vremena u određenom prostoru koja je duboko urezana u svijest ljudi.

2.1. Crtež kao način izražavanja u likovnoj umjetnosti

Biti upoznat s postankom i razvojem crteža omogućava sagledavanje čovjekovog doživljaja svijeta oko sebe. Poznavanje postanka i razvoja crteža omogućava dakle, prikazivanje načina čovjekovog emocionalnog i intelektualnog razvoja (Robinson, 2007).

Povijesno gledano, uporaba crteža kao načina izražavanja starija je od uporabe pisma. Crtež predstavlja prvu pojavu u likovnoj umjetnosti, te nastaje uz pomoć korištenja mekih suhih i tekućih materijala koji se nanose potezom kao tragom crtala tj. crtačkog sredstva po nekoj ravnoj podlozi (Damjanov, 1989).

U početku su podloge (plohe) po kojima se crtalo bile neke prirodne površine poput kamena u spiljama, liticama i slično. Tek znatno poslije, ljudi su počeli crtati na pločicama, papirusu i papiru. Pri crtanju se služilo prvobitno komadićima ugljena od nagorjela drveta, a kasnije se u tu svrhu koristilo i ptičje pero, potom kist i flomaster (Bodulić, 1982).

Tijekom crtanja nastaje veliki broj različitih kombinacija, s obzirom na to da postoji veliki broj materijala, podloga i sredstava. Čovjek je od samog početka osjetio radost tijekom crtanja, a potom i potrebu. Shvatio je da pomoću crteža može uspostaviti komunikaciju s drugima, te tako crtež postaje sredstvo sporazumijevanja. U početku su crtani samo predmeti iz čovjekove okoline, a potom su crtani i likovi iz mašte (Damjanov, 1989).

U različitim povijesnim fazama čovjek je i različito bio motiviran pri crtanju. Tako je u vrijeme paleolitika osnovni pokretač misaonih aktivnosti čovjeka bio usmjeren na lov, što se pretočilo i na njegove crteže. U paleolitiku je čovjek vjerovao da mu crtanje životinja pomaže u lovu dajući mu pri tome magičnu ulogu. Stoga su u to doba sve životinje bile prikazivane u profilu, uglavnom odrasle jedinke prepoznatljive vrste. U doba paleolitika crtali su se crteži jakih okvirnih linija, s ispunjenom drugom bojom pozadine. Također, pokraj realističnih prikaza životinja, crtali su se i linearni, shematski crteži zamki, te ljudskih likova koji se približavaju apstraktnom znaku. Većina slika rađena je crvenom ili crnom bojom, najčešće crvenim okerom i ugljenom. Međutim, postoje i neka mjesta gdje je mineral mangan oksid korišten za stvaranje crne boje. Ostale manje uobičajene boje uključuju žutu i smeđu (također izvedenu iz okera), au rijetkim slučajevima identificirane su bijele slike izrađene korištenjem kaolinske gline. Za proizvodnju boja bila je potrebna priprema, uključujući mljevenje pigmenta i korištenje formula stvorenih miješanjem komponente boje s vezivima (npr. voda, urin, životinjska mast) i punila (npr. biotit, talk, glina) (Tripp, 2014).

Slika 1. Pećinski crtež

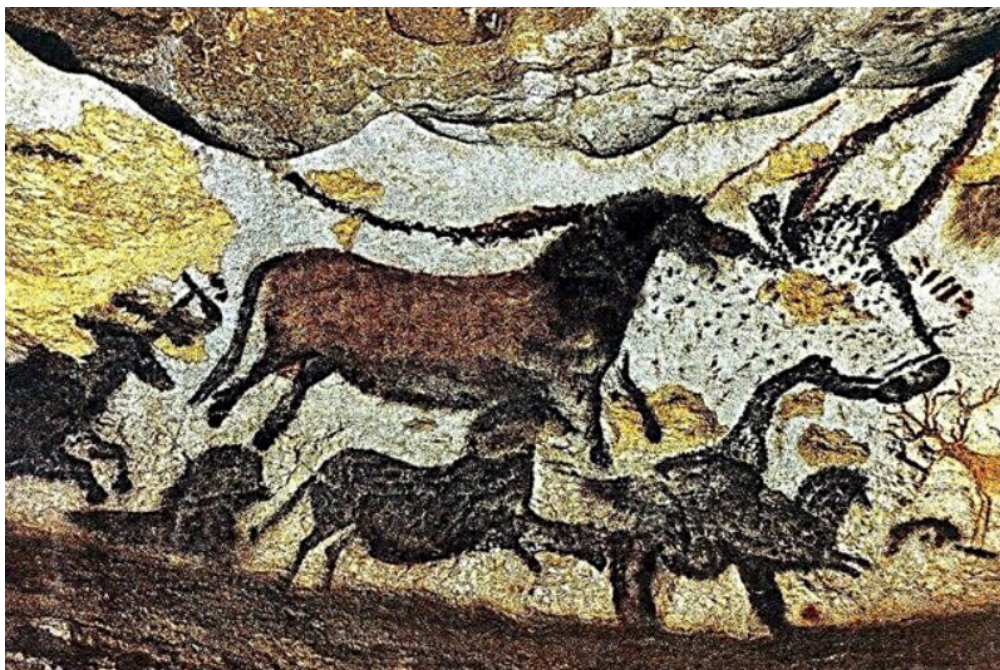
Izvor: <https://n1info.rs/foto/a50291-najstariji-praistorijski-crtezi-na-svetu/> (23.03.2023.)

U doba mlađeg kamenoga doba kada se dogodio prijelaz na stočarsku i ratarsku proizvodnju stvara se svijest predodžbi o silama s kojima vrši personifikaciju razvijajući maštu. Urođeni sustavi ljudskih emocija i asocijativno razmišljanje mogli su biti jedan od razloga za izbor usporedivih simbola i apstraktnih oblika korištenih u kodiranju ili skraćivanju duhovnih predodžbi u različitim kulturama i vremenskim okvirima. Među mnoštvom simbola koji su zabilježeni na pećinskim slikama, zidnim slikama, ukrašenim kamenim i keramičkim posudama, pečatima i amuletima, oni koji se ponavljaju tijekom tisućljeća uključuju spiralne i koncentrične krugove. Stoga, u doba neolitika nastaju geometrijski znakovi i simboli (primjerice crta, kružnica, pravokutnik, točkice i sl) (Yakar, 2016).

2.2. Crtež u svjetskoj likovnoj umjetnosti

Crtež je prvo što je čovjek prije više od 10000 godina mogao likovno predočiti. U doba starijeg i mlađeg kamenog urezivali su u stijenu, glinu ili kost likove ljudi i životinja, a kasnije su većinu njih i bojili. U vrijeme animističke kulture najviše korišteni motivi bili su prizori iz lova. Primjeri crteža iz ovoga razdoblja su crteži iz pećina Lascaux i Altamira (Slika 2). Spomenuti crteži su nazvani prapovijesnim sikstinama (Bodulić, 1982).

Slika 2. Crteži bizona (Pećina Altamira)

Izvor: <https://bs.kuzminykh.org/1668-altamira-cave.html> (20.02.2023.)

Drevna egipatska umjetnost, koja je ostala relativno stabilna tijekom razdoblja od 3500 godina, nije imala za cilj samo očuvanje političkog i vjerskog poretka već i utjelovljenje života (Brewer i Teeter, 2007). Kao rezultat toga, drevna egipatska umjetnost strogo se pridržavala usklađenosti i standardizaciji s umjetnicima koji su uvijek težili odražavanju stvarnosti, kretanja i vremena u svojim remek-djelima. Stari Egipćani su crtali na površinama zidova grobnica i na papirusu. Likovi su prikazivani plošno. Egipatska umjetnost se očituje jednostavnim i čistim crtežima. U starom Egiptu su se koristili hijeroglifima (crtanim pismom). Hijeroglifima je prikazivan osnovni karakter oblika ljudi i životinja (Slika 3) (Tiradritti, 2002).

Slika 3. Egipatske hijeroglifne

Izvor: <https://velikirecnik.com/2016/10/27/hijeroglifi/> (20.01.2023.)

U doba grčke umjetnosti crtale su se freske i vaze koje su ukrašavane crtežima i ornamentima na tamnim podlogama, ali i tamnim figurama na svijetlim podlogama. U 9. stoljeću p.n.e. Grci počinju oslikavati vaze geometrijskim oblicima: rozetama, spiralama, prepletima, meandrima, krugovima, trokutovima, svastikama. Takvo ukrašavanje se naziva „geometrijski stil“. Kasnije se odustalo od same geometrije i javlja se ljudska figura, ali još uvijek geometrizirana (kao kod vaze iz Dipilona; Slika 4). Crtež je tada postojao i na velikim slikarskim djelima koja nažalost nisu sačuvana (Rampley, 2021).

Slika 4. Detalj geometrijske amfore sa prikazom pogreba iz Dipilona pored Atine 8. stoljeće p.n.e., Atina

Izvor: <https://antickagrckablog.wordpress.com/slikarstvo-anticke-grcke-umetnosti/>

(20.02.2023.).

Najranija kršćanska umjetnost koja se može identificirati sastoji se od nekoliko zidnih i stropnih slika iz 2. stoljeća u rimskim katakombama (podzemnim grobnim komorama), koje su nastavile biti ukrašene u nedovršenom stilu koji potječe iz rimskog impresionizma kroz 4. stoljeće. Oni pružaju važan zapis o nekim aspektima razvoja kršćanske tematike.

Najranija kršćanska ikonografija bila je simbolična. Jednostavan prikaz ribe bio je dovoljan da aludira na Krista. Kruh i vino zazivali su euharistiju (Slika 5). Tijekom 3. i 4. stoljeća, u slikama katakombi i u drugim manifestacijama, kršćani su počeli prilagođavati poznate paganske prototipove novim značenjima.

Slika 5. Freska s ribom i kruhovima u katakombama San Callista

Izvor: <https://pressbooks.bccampus.ca/cavestocathedrals/chapter/early-christian-art/>

(21.02.2023.)

U Bizantu je crtež povezan s mozaikom, freskom i dekoracijom. Tada se rijetko odstupalo od pravila. Stoga je na ovim crtežima prisutna uvijek odjevena, ukočena i shematska ljudska figura (Slika 6) (Walker, 2012).

Slika 6. Bizantijska umjetnost

Izvor: <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/early-europe-and-colonial-america/medieval-europe-islamic-world/a/byzantine-art-intro> (21.02.2023.)

U vrijeme srednjeg vijeka crtale su se ilustracije crkvenih knjiga i iluminiranje. Ovi su crteži podsjećali na dječje crteže. Preteče renesanse (*Giotta, 13. stoljeće*), a posebice majstori zrele i visoke renesanse (*Michelangelo, Pisanello, Leonardo, Botticelli, Rafael, i drugi iz 15. i 16. stoljeća*) se približavaju prirodi i istovremeno udaljuju od imaginarnoga i univerzalnoga. Crtež se razvijao skupa sa velikim ostvarenjima u slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi. U ovo se doba proučava likovnost prirode, anatomija čovjeka, prostor i volumen okupan svjetlom sunca. Jedan od najpoznatijih primjera navedene umjetnosti je Michelangelov David, rađen od 1500. do 1504. godine, koji predstavlja remek-djelo kiparstva renesanse, koji predstavlja važan simbol mladenačke ljepote i ljudske snage. Visoki mramorni kip od 5,17 metara portretira Biblijskog lika Kralja Davida u trenutku kad se kao mladić sukobio s divom Golijatom (Slika 7).

Slika 7. Michelangelov David – remek-djelo kiparstva renesanse

Izvor: <https://www.accademia.org/explore-museum/artworks/michelangelos-david/>

(21.02.2023.)

Najveća kolekcija crteža iz 15. stoljeća se nalazi u zbirci pod nazivom „Libri di disegno“ autora *Jacopa Bellinija* (Slika 8). Te knjige crteža je kako za njegove suvremenike, tako i za naredni period bila uzor za školu crtanja. Sadržavale su crteže anatomije, antičku arhitekturu, mnoštvo motiva, plastiku, crteže novca i drugo. Crteži su izvedeni kredom, srebrenkom i perom (Norris, 2005).

Slika 8. Jacopo Bellini „Libri di disegno – Libro del Louvre sv. 1 Firenca 1908.

Izvor: https://bid.igavelauctions.com/Bidding taf?_function=detail&Auction_uid1=1697801

(21.02.2023.)

Leonardo da Vinci je iza sebe ostavio najbogatiju zbirku crteža. Za njegove crteže se kaže da su pored što su bez sumnje bili umjetničko djelo, istovremeno su bili i otkriće fizičkih svojstava i stvarnog izgleda lica, pojava i predmeta koje je umjetnik crtao. Njegovi su crteži oslikali skoro pa zrcalnu, fotografsku sliku objektivne stvarnosti (Slika 9). Također da Vinci je otkrio i mogućnost tonskog modeliranja. Crtao je građu prirode, strujanje vode, mnoštvo strojeva koje je sam izmišljao i potom sam konstruirao (Dunkerton, 2011).

Slika 9. Leonardo da Vinci „Glava mlade žene“ (Studija za anđela u „Djevici na stijenama“), oko 1483–1485.

Izvor: <https://www.mfa.org/exhibitions/leonardo-da-vinci-and-the-idea-of-beauty>

(25.01.2023.)

Rafael je bio majstor crtačkog modeliranja ljudskog lika u lirskoj punini tjelesnosti koja se nazirala i u odjevenim figurama (Roy i sur., 2004). Na Slici 10. prikazan je primjer Raphaelovog crteža inspiriran Michelangelovom „Bitkom kod Cascine“, nastao ranih 1500. god. Crtanje je bilo temelj renesansne umjetnosti i Raphael je crpio iz djela svojih vršnjaka kako bi pomogao razviti vlastiti stil.

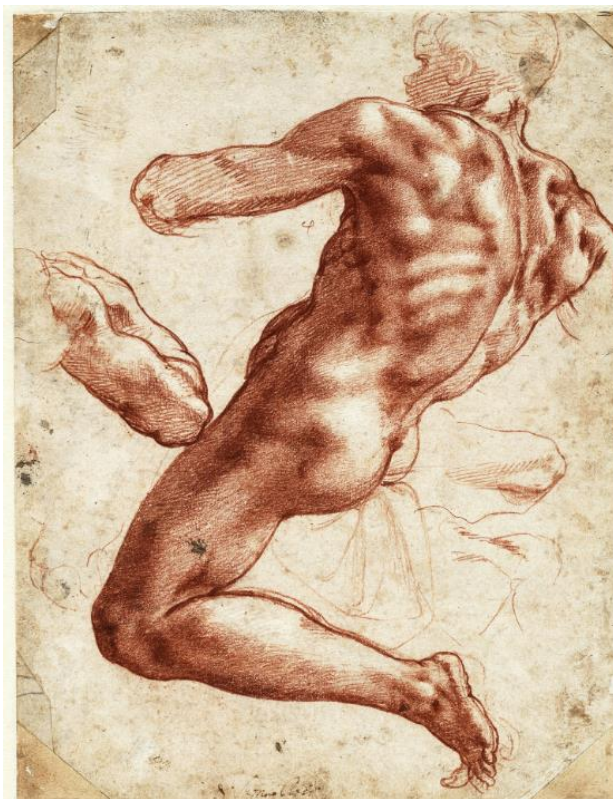
Slika 10. Raphaelov crtež inspiriran Michelangelovom „Bitkom kod Cascine“

Izvor: <https://twitter.com/britishmuseum/status/1247199937370247175> (22.03.2023.)

Michelangelo je iza sebe ostavio mnoštvo crteža koji prikazuju studiozni pristup oblikovanju tijela i pokreta (Hughes, 1997) (Slika 11).

Slika 11. "Sjedeći muški akt (studija za strop Sikstinske kapele)" Michelangela Buonarrotija (1475.-1564.), oko 1511., crvena kreda s odsjajima u bijelom olovu

Izvor: <https://www.antiquesandthearts.com/body-of-work-michelangelo-mind-of-the-master/>

(21.02.2023.)

Prvi priručnik za crtanje anatomije i perspektive potječe iz 16. stoljeća. *Pollaiolo*, *Ghirlandaio*, *Verrocchio* i *Durer* prve poduke o crtanju dobivaju od obrtnika, gravera, pa se preciznost izvlačenja crta odražava i na njihovim crtežima (Bodulić, 1982).

Annibale Carracci je prvi barokni slikar (kraj 16. stoljeća). Ovaj slikar oslobađa crtež od pretjerane preciznosti svojstvene *Dureru*. Primjer njegovog crteža (Mladić koji navlači čarapu; sjedeći uz obalu, čamac na vodi i stjenovite litice na horizontu) nastao oko 1585.-1590. godine prikazan je na Slici 12.

Slika 12. Annibale Carracci – primjer crteža, 1585.-1590. god.

Izvor: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1895-0915-739 (22.03.2023.)

Najpoznatiji crtači u doba baroka, odnosno u 17. stoljeću su bili: *Rubens, Hals, Rembrandt, Callot* i drugi. Na crtežima prevladavaju svjetovni motivi, iako u monumentalnom slikarstvu i kiparstvu prevladavaju religiozni motivi i raskoš. U baroku se koriste različita sredstva i materijali, poput ptičjeg pera, čeličnog pera, kista, trstike i krede (Benati i sur., 2000).

Najpoznatiji crtači iz razdoblja rokoko-a su bili: *Boucher, Wateau i Goya*. U doba rokoko-a crtež je postao stvarno umjetničko djelo. Na crtežu se tada javlja i prisustvo velikog broja motiva. Često se crtežima prikazivala i pobuna protiv nekih određenih društvenih pojava. Prije otkrića fotografije crtežom se predstavljalo sve što se nije moglo objasniti riječima (Bodulić, 1982).

U klasicizmu je zastupljena jednostavnost, jasnoća i hladnoća crteža. Najpoznatiji crtači toga doba su bili *J. L. Davido i Dominiq Ingresom* (Warren, 2012).

U 19. stoljeću crtežu se vraća njegova sloboda i izvornost. Najpoznatiji crtači iz ovoga razdoblja su bili *E. Delacroix* i *H. Daumier*. *Eugene Delacroix* je crtao sve što je vidio bez da se tim crtežom kasnije koristi kao predradnjom za svoje slikarstvo. *Honore Daumier* je kao realist bio protiv svega što je bilo protiv slobode građana. On je naglašavao ekstremne suprotnosti. Ako se promatra razdoblje prijelaza iz 19. u 20. st. nije bilo umjetnika koji nije uz svoje slike i kipove ostavljao i svoje crteže. *Degas* je oslobodio crtež krutih, tvrdih crta i ispunio ga senzibilitetom. *August Rodin* (veliki kipar 19. st) je poznat po brzo crtanim aktovima na granici između krokija i crteža (Slika 13). Kroki je brzo naglo i neposredno crtanje s minimalnim crtačkim elementima. On ih je izvodio u olovci blijedim, akvarelnim nijansama. *Cezanne* je približio tendencijama *chiaroscuro* iz 17. stoljeća čiju je umjetnost duboko cijenio. *Henri Matisse* je polazio isključivo od sebe i ekspresije poteza. Njegovi crni segmenti crteža predstavljaju bogatstvo grafičkog ugođaja (Bodulić, 1982).

Slika 13. *August Rodin* „Napuštena“ (1902. god)

Izvor: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/339708> (25.01.2023.)

Španjolski crtač *Pablo Picasso* imao je nenadmašivu virtuoznost. Njegovi crteži su varirali između realizma, kubizma i klasicizma. Unatoč tome variranju, svi su zračili osebnom energijom i jedinstvenim stilom (Slika 14).

Slika 14. Crteži Pabla Picassa

Izvor: <https://www.pablocassio.org/drawings.jsp> (25.01.2023.)

U 20. stoljeću je crta približena matematici odnosno geometriji. Tada je umjetnik slijedio nove dimenzije koje otkriva tehnika, tehnologija i psihologija. U crtežima se osjećalo kretanje i automatizam, kao i podsvijest halucinacije na granici nadrealizma i fantastike. U to doba također se prestaju koristiti brojni sadržaji i tehnike, te novi moderni pravci u likovnoj umjetnosti imaju potpuno drugačiji pristup crtanju (De Polignac, 2020).

2.3. Crtež u hrvatskoj likovnoj umjetnosti

Crtež u hrvatskoj likovnoj umjetnosti ima dugu povijest. Postoji veliki broj hrvatskih umjetnika čiji crteži predstavljaju trajne likovne vrijednosti. U doba srednjeg vijeka crtež je bio uglavnom zastupljen u obliku ilustriranja crkvenih knjiga. Prvi značajni hrvatski crtači su bili Juraj Julije Klović (Slika 15) i Andrija Medulić.

Slika 15. Juraj Julije Klović „Bogorodica s usnulim Isusom, sv. Josipom i sv. Ivanom Krstiteljem“ (1540. god)

Izvor: <https://www.nsk.hr/djela-julija-klovica-iz-fonda-nsk-na-velikoj-izlozbi-u-klovicvim-dvorima/> (25.01.2023.)

U baroku su značajni hrvatski crtači bili Federico Benković i fra Bone Razmilović. Oni su bogatim dekorom iluminirali crkvene knjige. Tada se crtanju koristi iluminacija koja je označavala ukrašavanje starih rukopisnih knjiga ornamentima, minijaturama i inicijalima (Bodulić, 1982).

Tek u 19. stoljeću se dogodio značajan pomak u hrvatskoj likovnoj umjetnosti. U to doba djelovali su crtači koji su iza sebe ostavili značajan opus crteža. Najpoznatiji među njima su: Waldinger, Karas, Quiquerez, Mašić, Bukovac, Medović, Cikos Sesia, Iveković, Crnčić, Kovačević, Tišov, Šenoa i drugi. Njihovi crteži su bili pretežno romantičkog žanra, ali pomalo strogi i hladni, te im često nedostaje i likovne slobode (Damjanov, 1989).

U novije vrijeme to se mijenja, te se pojavio i velik broj crtača slobodnijih izražaja (primjerice Emanuel Vidović i Tomislav Krizman). Crteži su tada bili vezani za grafiku. Prema Bodulić (1982), začetnici hrvatske suvremene umjetnosti su crtači: Račića, Kraljević, Becić, Herman, Babić, Kljaković, Rački, Kirin, Šimunović i dr. Mnogi članovi grupe „Zemlja“ su bili

aktivni i kao crtači. Među njima se posebno isticao Krsto Hegedušić koji je izdao zbirku crteža pod naslovom „Podravski motivi“ (Slika 16).

Slika 16. Krsto Hegedušić „Podravski motivi“ (1933. god)

Izvor: <https://prigorski.hr/podravski-motivi-krste-hegedusica-45-godina-od-smrti-umjetnika-7-travnja-1975-7-travnja-2010/> (24.01.2023.)

Hegedušić je znao osjetiti izražajnu vrijednost i udaljava se od romantike. Bitno je spomenuti i to da su mnogi anonimni autori radi mnogih tada prisutnih razloga bili spriječeni da se profesionalno posvete umjetnosti, te su tako njihovi veliki talenti ostali zarobljeni unutar pučke umjetnosti. Oni su stoga nastojali da život i svijet u kojem žive zabilježe pričom, bajkom ili mitom. Kao posljedica toga je individualnost i specifičnost likovnog izraza. Djecu je najlakše upoznati s djelima naivne umjetnosti zbog bliskih im motiva. Tu posebno moramo istaknuti Ivana Lackovića Croatu čije su teme najčešće prikazivale zbivanja iz seoskog života, a bavio se i ilustriranjem poetskih i proznih djela (Bodulić, 1982).

3. LIKOVNI IZRAZ I DJEČJI CRTEŽ

Svaki aspekt života, kao i elementi kulture poput tehnologije, znanosti, vjerovanja, ekonomije i umjetnosti, aspekti su koji se nadopunjuju i utječu jedni na druge. Sama umjetnost nikada nije odvojena od aspekata koji okružuju ljudski život (Rahim, 2009).

Likovni jezik ili izraz nastaje iz prirodnih potencijala, takav oblik sposobnosti predškolske djeca ne stječu iz društvene okoline nego se stvara iz interakcije vanjske okoline djeteta i njegovog unutrašnjeg svijeta. Način na koji se djeca izražavaju je pokazatelj zbivanja dječje svijesti, te oblici i svojstva koje su djeca izrazila otkrivaju nam da su djeci dostupna tek neka primarna znanja o svijetu i životu (Škrbina, 2013).

„Likovnost posjeduje nezamjenjiv čimbenik uljepšavanja, oblikovanja okoline, pružanja likovnih užitaka, od najranije dobi, od faze šaranja, črčkanja pa sve do kasnijih likovnih faza. Likovnost prožima sveukupni život kroz vizualnu preobrazbu i odčitavanje stvarnosti pod rukom i okom, ujedinjenih umom, te su zato potrebni ispravni i potpuni, po suvremenim načelima provedeni i ostvareni likovni odgoj, edukacija i njihovo stalno unaprjeđivanje i promjena“ (Ivančević i Turković, 2001, str. 32).

Crtež je jedan od načina dječjeg izražavanja. Većina se djece pri crtanju osjeća ugodno, te se često crtež koristi i kako bi se uspostavio psihološki odnos s djetetom. U interpretaciji dječjeg crteža se nikako ne smije zanemariti dob kao jedan od važnih faktora. Tako se određen oblik ili element crteža u jednoj dobi može smatrati uobičajenim, dok je u nekoj drugoj dobi odraz određenih razvojnih, emocionalnih ili neuroloških teškoća. U općem smislu, s porastom dobi dječji crteži postaje bogatiji s detaljima i realističniji (Thomas i Silk, 1986).

Postoje jedinstvene vrijednosti koje se mogu dobiti iz dječjih poteza na crtežima. Na to ukazuju njihovi potezi koji stvaraju tako jedinstvene i drugačije priče u odnosu na drugu djecu njihove dobi. Nadalje, za likovno obrazovanje važno je pustiti djecu u dobi od 8 do 12 godina da izraze svoje osjećaje i da svoju kreativnost pretoče u crteže (Dwi Waluyanto i sur., 2020).

Kroz dječje stvaralaštvo i dječji likovni izraz se potiču i razvijaju osjećaji samopouzdanja, samoeфикаsnosti i pozitivne slike o sebi. Uz to, crtanje omogućuje djeci da shvate, izraze i da se suoče sa svakodnevnim osjećajima, da o njima razgovaraju s odraslima te da uče važne moralne vrijednosti i društvene vještine. Dijete će kvalitetnim likovnim procesom spoznati

vlastite potencijale i težiti ka stvaranju i učenju, što može umanjiti potrebu natjecanja s njegovim vršnjacima (Herceg i sur., 2010).

3.1. Likovni izraz i razvoj likovnog jezika

Dječja sposobnost percepcije se ojačava uz pomoć likovnog izražavanja, kao i predočavanje, oblikovanje i stvaranje. Ti oblici sposobnosti su urođeni u svakom čovjeku, no javlja se samo kao rezultat individualnog izražavanja koji proizlazi iz individualnog poimanja i ideja. Dakle, urođene sposobnosti likovnog stvaralaštva mogu oslabiti ili se dalje razvijati ovisno koliko se dijete uskraćuje ili potiče na rad (Belamarić, 1986).

Za poticanje djeteta na neku djelatnost i rad je veoma važna motivacija. Motiv je primarno psihička pojava i omogućuje psihički razvoj djeteta, nju čini kognitivni proces ali u većoj mjeri emocije jer se potreba doživljava kao određeni osjećaj. Oblik motiviranja djece započinje razgovorom s odgajateljem, a nastavlja se s raznim oblicima kao npr. čitanje priče, slušanje glazbe ili nekih drugih izričaja koji pobuđuju ideje ili osjećaje. Aktivnosti likovnog izražavanja bi trebale izraziti puni potencijal djece tako da se djeci dopusti slobodno izražavanje koje proizlazi iz unutrašnje potrebe, tako će dijete biti više zainteresirano za stvaralaštvo i postignuće. Svaki ljudski rad ostvaruje određeni rezultat i svaki se rezultat može procjenjivati i vrednovati, a to je slučaj i s radom u odgoju i obrazovanju te u likovnoj kulturi (Herceg i sur., 2010).

Svaki oblik komunikacije i jezik, pa tako i likovni ima svoje simbole, strukturu, funkciju i značenje. Ovladavanje likovnim jezikom kod djece teče određenim redoslijedom, svaka faza se povezuje jedna s drugom i tako izrasta s godinama u sve veću cjelinu. U nizu razvojnih faza, najčešće između djetetove druge ili treće godine, dijete će svoju pažnju i interes usmjeriti prema jednoj novoj djelatnosti. Tu novu djelatnost dijete će primijetiti kod svojih roditelja ili ostalih članova obitelji i učinit će točno ono što je vidjelo. Prvom prilikom, uzet će olovku u ruku i pokretat će ruku s olovkom po površini papira (Grgurić i Jakubin, 1996).

Prema Mihalić (2013), dječji likovni izraz ili dječji crtež predstavlja sredstvo komunikacije između djeteta i okoline. Poznato je da svaka takva djetetova aktivnost, uočavanjem i ponavljanjem radnje, naziva se imitacija. Dijete s vremenom počinje izraziti je kontrolirati tu djelatnost sa sve finijim prijelazima od jednog elementa ka drugom, te počinje

pratiti kretanje svoje ruke. Također jedno veliko otkriće za dijete je to što nakon nekog vremena dijete opaža da iza olovke ostaje trag, ostaje nešto što prije toga nije postojalo. Prije ili poslije dijete će povezati uzrok i posljedicu tragova koje on sam stvara na papiru pokretom svoje ruke. Dijete zatim počinje istraživati tragove na papiru.

Nakon nekog vremena dijete će primijetiti da osoba koja nešto piše ili crta istovremeno i govori ono što radi, te će tako i samo početi dok crta govoriti, no u njegovom slučaju ono što crta i ono što govori nije međusobno povezano. Dvije radnje koje dijete istodobno izvodi s vremenom će se povezati, u onom trenutku kada dijete svoje stečeno znanje poveže s onim što crta. Nakon stjecanja znanja o tome kako se koristi olovka i papir, dijete stvaranjem linija po površini papira prerasta u novu sposobnost izražavanja, dijete tada prikazuje iz svoje vlastite svijesti viđenje i znanje o svijetu oko sebe (Grgurić i Jakubin, 1996).

3.2. Likovno izražavanje i razvoj djeteta

Crtežom se kao oblikom izražavanja čovjek služio i prije pisane riječi. To je aktivnost u kojoj su prisutna različita osjetila, poput kinestetičkog, vizualnog i taktalnog. Kroz takvu aktivnost čovjek može izraziti sebe i pružiti informacije o svom razvoju, kognitivnom, emocionalnom funkcioniranju, skrivenim i potisnutim traumama. Dijete crta ono što ga je mentalno ili emocionalno impresioniralo. Karakteristike dječjeg izraza na crtežu su: ekspresija, spontanost, ritmičnost, skladnost, a to se očituje u sjedinjavanju realnosti i mašte (Grgurić i Jakubin, 1996).

U psihologiji, psihijatriji, art terapiji, obrazovanju i u mnogim drugim disciplinama postoji tradicija proučavanja dječjih crteža, odnosno njihove motoričke, emocionalne i psihološke aspekte umjetničkog izražavanja. Iz tog razloga sve se više primjenjuju takvi oblici aktivnosti u odgoju, obrazovanju i terapiji. Mnogi autori navode da je crtež potpora dječjem razvoju i korisni su za razumijevanje dječjeg razvoja. Likovnim izražavanjem mogu se stvoriti odgovarajući uvjeti za razvoj motorike, percepcije i senzorne sposobnosti. Razvoj vizualne percepcije kao i perceptivni razvoj djeteta u cjelini prolazi kroz četiri modela promjena: znatno proširenje područja zanimanja, povećanje svijesti o značenju perceptivnih informacija i razvoj sposobnosti zanemarivanja nebitnih perceptivnih informacija (Škrbina, 2013).

Djeci treba dopustiti da se likovno izraze kada god to požele i da im je uvijek dostupan takav oblik aktivnosti, iako često odrasli podcjenjuju i ne razumiju dječje likovno izražavanje ono je zapravo vrlo bitno kako bi dijete stvorilo mogućnost da izrazi nepoznato, misli nezavisno, preuzme rizik, postavlja pitanja, te uvide više izbora likovnog izražavanja (Belamarić, 1986).

Dječje likovno izražavanje je autentično i individualno te bi se trebalo promatrati unutar šireg konteksta povezujući ga s njihovim iskustvom, emocijama te razvojnim i kulturnim faktorima. Danas dječji likovni radovi imaju svoju važnost i predmet su mnogih istraživanja jer se smatraju odrazom djetetovog emocionalnog života i osobnosti. Djeca likovnom izražavanju pristupaju vrlo jednostavno i spontano, izražavaju svoj doživljaj o svijetu oko sebe, istražuju i formiraju neke svoje vlastite ideje. Već dugo postoji tradicija proučavanja dječjih radova na raznim područjima psihologije, psihijatrije, obrazovanja, pedagogije i mnogih drugih disciplina. Kao rezultat svih provedenih istraživanja sve je veća primjena i važnost crteža u odgoju i obrazovanju. Osnovna potreba zajednička svim ljudima je umjetnička aktivnost koja je jedna od najrazvijenijih oblika izražavanja i sporazumijevanja. Umjetnost je spoj nevjerojatnog broja usputnih događaja i razloga koji su u podsvijesti svakog pojedinca. Likovno izražavanje kod djece potiče slobodu kako za izbor sadržaja, tako isto i za likovno tehnička sredstva. Istodobno, likovne radove uvijek prati sloboda u vrednovanju postignuća (Herceg i sur., 2010).

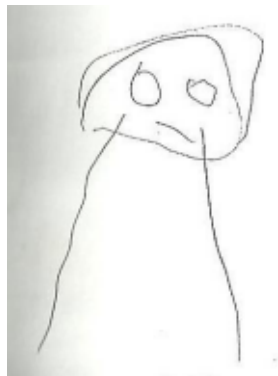
3.3. Faze u razvoju dječjeg likovnog izraza

Dječji likovni izraz se razvija u nekoliko faza (etapa) koje se događaju kronološkim redom. Likovni izraz djeteta prolazi kroz faze koje se uvjetuju mišljenjem, godinama starosti i pristupom okolini. Vrsta materijala ne dovodi do većih razlika u likovnom izražavanju. „Svejedno je da li je dijete upotrebljava olovku, boju ili glinu, uvijek nastaje ista osnovna forma unutar pojedine faze likovnog razvitka.“ (Grgurić, Jakubin 1996, str. 29). Sva djeca prolaze slične faze u svom likovnom razvoju. Redoslijed faza je unaprijed određen, no vremenski intervali su različiti.

Faza šaranja (faza izražavanja primarnim simbolima) ili slučajni realizam traje prve tri godine života i tada se djeca likovno izražavaju kroz igru. Likovni izraz čine crte i one nastaju

jednostavnim pokretima. U ovoj fazi djeca crtaju zbog uživanja u motoričkoj aktivnosti o nekontroliranim pokretima, te nemaju namjeru da nešto nacrtaju. Dijete u ovoj fazi izražavanja primarnim simbolima drži grčevito olovku među prstima koja je čvrsto stisnuta na papir i pri tome ne miče zglob, nego pokrete čini iz ramena. U ovoj se fazi javlja i prvo crtanje čovjeka (Slika 17). Tijekom faze šaranja, Herceg i sur. (2010) ističu da se šare mijenjaju od jednostavnijih crta do manjih kružnih crta.

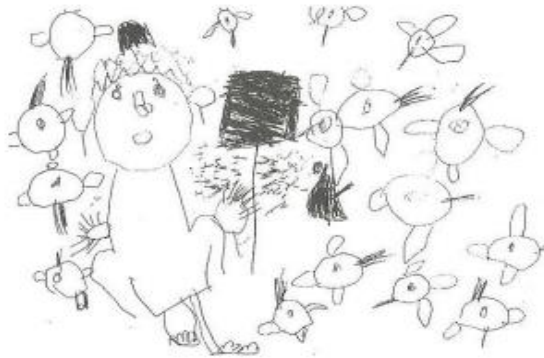
Slika 17. Faza izražavanja primarnim simbolima – Prvi prikaz čovjeka, olovka, 3.5 god

Izvor: Grgurić i Jakubin, 1996.

Sljedeća faza je faza simboličkog crteža (izražavanje složenim simbolima) koja traje od 3. do 6. godine. U fazi izražavanja složenim simbolima likovna aktivnost pokreće misao. Dakle, u ovoj fazi misaone operacije nastaju kao posljedica praktičnog rada. Likovnu aktivnost pokreće misao i u ovoj fazi dijete počinje komunicirati s okolinom i sa samim sobom kroz svoj likovni rad. Tada se primjećuju promjene u prikazu ljudskog lika, gdje se pojavljuje tijelo iz kojega izlaze ruke, a završava prstima (Mihalić, 2013). Pored ljudskog lika, u ovoj fazi pojavljuju i neke stvari koje su djetetu bliske (one koje za dijete imaju posebna značenja) (Slika 18). Uz pojavu fizičkih objekata predstavljaju se i slika i pokret. Neki simboli predstavljaju skakanje, žurbu, zvukove i slično. Takva upotreba simbola se zove gestovno prikazivanje.

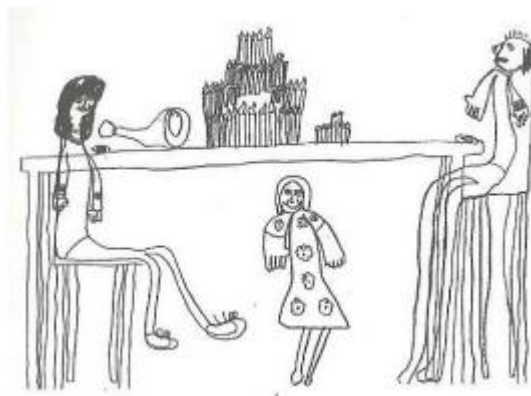
Slika 18. Faza izražavanja složenim simbolima – „Hranim ptice“, olovka, 5 god.

Izvor: Grgurić i Jakubin, 1996.

Faza intelektualnog realizma je naredna faza u djetetovom likovnom razvoju. Ova etapa obuhvaća period razredne nastave. U ovoj fazi likovno izražavanje se nadograđuje s detaljima. Iako se javlja apstraktno mišljenje u likovnom izrazu je još uvijek prisutna mašta. Također, dolazi do šablonskog načina likovnog izražavanja što negativno utječe na kreativnost djeteta (Grgurić i Jakubin, 1996). U ovoj fazi je prisutan prikaz akcije u fazama kretanja, transparentnost prikaza, emocijska proporcija, kao i prevaljivanje i rasklapanje oblika, obrnuta i vertikalna perspektiva (Slika 19). U fazi vizualnog realizma se pojavljuje proporcija, perspektiva i mjera. Također se postiže realističniji likovni izraz. Ova faza je bogatija s detaljima. Proporcije kod figura i prostorni odnosi su skladniji. U ovoj etapi dolazi do postepenog nestajanja plošnog izraza kojega zamjenjuje istraživanje svjetla i sjene (Grgurić i Jakubin 1996).

Slika 19. Faza intelektualnog realizma – „Slavimo rođendan“, olovka, 7 god

Izvor: Grgurić i Jakubin, 1996.

Četvrta faza je faza umjetničkog crtanja (faza vizualnog realizma), te se dešava nakon 10. godine djetetova života. Javlja se samo kod one djece koja imaju specifične sposobnosti za crtanje ili su pak vrlo zainteresirana za crtanje. U ovoj fazi se kod većine djece interes za crtanje smanjuje (Mihalić, 2013). Javljaju se elementi prikaza pokreta figura, što počinje prikazom profila kao i prikaza prostora koji se u ovoj fazi tzv. opisni prostor. U ovoj je fazi prisutno propadanje „pravog“ dječjeg crteža, jer su tada svi motivi podvrgnuti određenoj perspektivi, a svi drugi načini gledanja u perspektivi nestaju. Prikaz primjera faze vizualnog realizma dat je na Slici 20. Neka djeca mogu ranije ili kasnije ući u narednu fazu, pa se elementi mogu prenositi iz jedne u drugu fazu (Herceg i sur., 2010).

Slika 20. Faza vizualnog realizma – „Motiv iz Zagreba“, geometrijska perspektiva, prostorni odnosi, cjelina detalja; lavirani tuš, 11. god.

Izvor: Grgurić i Jakubin, 1996.

3.4. Dječja likovna kreativnost

Fenomen kreativnosti obuhvaćen je kompleksnim poljem i predmet proučavanja mnogih znanstvenih disciplina. Iako je ponajviše povezana sa znanstvenim istraživanjima brojnih psihologa, značajna je za razvoj različitih grana ljudske djelatnosti (Županić Benić, 2021a).

Kreativnost se obično percipira kao ovisnost o individualnim karakteristikama kreativnih pojedinaca, kao što su njihove kognitivne sposobnosti, osobine ličnosti i motivacija. Kreativnost se također često povezuje s urođenim sposobnostima kao što su talent i darovitost.

Kulturni, povijesni, politički i drugi društveni utjecaji također određuju kako društvo percipira kreativnost i kreativne ljude (Županić Benić, 2021b).

Kreativnost je rezultat ljudskoga rada koji je istovremen i originalan te koristan i prilagodljiv. Može se očitovati različitim vrstama, a to su:

- „Ekspresivna kreativnost – osnovna je kreativnost jasno izražena kao sposobnost variranja, karakteristična je za djecu u radu prvoga poteza;
- Produktivna kreativnost – viša je razina kreativnosti oblikovana većom vještinom i tehnikom;
- Inovativna kreativnost – visoka je razina koju kategorizira dosjetljivost u kombiniranju materijala, tehnika i metoda, kao i fleksibilnost. Moć zapažanja, uz dosjetljivost korištenja postojećeg znanja mogu dovesti do ovog oblika kreativnosti;
- Inventivna kreativnost – vrhunska je razina kreativnosti koja dolazi do potpunog i sveukupnog razumijevanja u nekom području;
- Emergentna kreativnost – vrhunska je, revolucionarna kreativnost koja je sposobna nadrastiti stare i oblikuje sasvim nove složenije principe“ (Brešan, 2008, str. 8).

Proces kreativnosti ne bi mogao proći bez divergentnoga mišljenja, odnosno traženja originalnih rješenja problema. Divergentno je mišljenje: redefinicija, fluentnost, originalnost, osjetljivost za probleme, fleksibilnost te elaboracija (Grgurić i Jakubin, 1996).

Kreativna percepcija je za likovnost od velike važnosti. Naime pod tim se pojmom kriju karakteristike poput lakoće opažanja detalja, otkrivanja novoga na poznatome, inventivnoga doživljavanja osjetilima, otkrivanja novih funkcija otprije poznatih stvari te lakoće u nalaženju analogija. Od velike je važnosti poticati stvaralačku klimu i kreativnost u razredu. Važno je također da učitelji budu u ulozi motivatora koji će pobuditi zainteresiranost, razvijati i poticati divergentno mišljenje. Osim učitelja, roditelji, ali i škola trebaju poticati djetetovo likovno izražavanje, njegovu domišljatost te tako stvarati ugodnu, poticajnu klimu. Važno je pred učenike stavljati likovne probleme i na taj način zaintrigirati njihovu maštu. Nikada ne treba učenicima ponuditi gotovo likovno rješenje jer ono sputava divergentno mišljenje i kreativnost, ne potiče motiviranost već pobuđuje dosadu jer dijete nema što otkrivati, nema se čime zanimati (Brešan, 2008).

Odgoj kreativnosti proizlazi iz načina na koji se problemu pristupa, iz namjere da se pronađu drugačija rješenja, a odbace ustaljeni i poznati putovi. Likovna se kreativnost i divergentno mišljenje, sve djece pa tako i darovite, mogu razvijati unutar redovnoga sata, nisu nužno potrebni dodatni sati samo za one učenike koji žele ići. Postoji nekoliko postupaka kako bi učitelj mogao poticati učenike na kreativnost pa tako kažu da bi učitelji trebali poticati učenike na samostalno stvaranje ideja. Komunikacija je izuzetno bitna, stoga bi učitelji trebali, u jednoj opuštenoj atmosferi, pričati o njihovim idejama i mislima. Svaki je učenik osoba za sebe, stoga su radovi učenika različiti radovi svojstveni samo njima. Učitelj bi to trebao znati te, imajući to na umu, prihvatiti i cijeniti ideje i učenikova rješenja. Učenici se mogu usmjeravati na drugačija rješenja, ali jedino alternativnim, poticajnim pitanjima. Nikako ne treba nametati učeniku svoje ideje i stavove, a njihove označavati kao pogrešne (Grgurić i Jakubin, 1996).

Likovni sadržaj rada jeste likovni jezik u procesima opažanja, traženja likovnih ideja, ispitivanja i uspoređivanja likovnih elemenata. Djeca se uživljavaju u motiv tako što komuniciraju s vizualnim znakovima motiva. Prema Tanay (1999), motivi koji potiču dječju kreativnost crtanja se dijele na:

- motive za osvještavanje prostora (npr. dječja soba, učionica s klupama, školsko dvorište);
- motive za osvještavanje volumena (npr. kuće, stolice u razredu, stolovi u prostoru i sl);
- motive za osvještavanje kontrasta površine (npr. krov, riba, more i sl);
- motive za osvještavanje kontrasta oblika i niza ploha (na primjer kuće, neboderi, fasade, kišobran i sl);
- motive za osvještavanje kontrasta i ritma boje (npr. duga, krila leptira, krovovi kuća u nizu i sl) (Tanay, 1999).

3.5. Proces izrade dječjeg crteža

Nastanak i završni oblik crteža je vrlo složen proces i na njega utječu brojni čimbenici. Dijete tijekom crtanja ne treba vremenski ograničiti, no većina djece svoj crtež završi kroz deset minuta. Također je bitno da se djetetu ne nameće sadržaj niti stil (Škrbina, 2013).

Vrlo važan čimbenik za proces izrade crteža je planiranje. Ono se sastoji od tri koraka: redosljeda, pozicioniranja i raspoređivanja. Prilikom planiranja djeca se sama odlučuju na kojem mjestu na papiru će započeti crtež, prema kojem će se smjeru razvijati i gdje će konačno završiti. Vrlo rano kod djece se pojavljuje težnja početka crtanja blizu vrha papira te kretanje i nastajanje crteža s lijeva na desno. Smatra se kako se ta težnja pojavljuje i prije nego djeca nauče čitati i pisati neovisno o pismu kulture u kojem dijete pripada. Međutim, crtanje ljudske figure u početku može biti vrlo neproporcionalno zbog lošeg planiranja odnosno prilikom crtanja djeca ne ostavljaju dovoljno prostora za ostale dijelove tijela (Knežević, 2006).

Mala djeca obično crtaju veliku glavu u odnosu na tijelo. Neproporcionalna glava je rezultat lošeg planiranja i ne ostavljanja dovoljnog prostora za dijelove tijela i/ili prikaz detalja na glavi poput nosa, očiju, ušiju, usta. Kada prikazuju detalje na odjeći, tada je trup značajno veći u odnosu na glavu (Grgurić i Jakubin, 1996).

Provedeno je istraživanje u kojem su djeca morala nacrtati određene likove bez uključivanja detalja, svaki na zasebnom papiru te je zaključeno da djeca smanjuju veličinu likova koji su karakterno zli ili loši, a povećavaju one likove koji su karakterno dobri. Osim smanjenja ili povećanja likova ovisno o njihovom karakteru, dokazano je da djeca crtaju i prema važnosti odnosno veći su likovi oni koje dijete smatra važnijim u svom životu a manji oni koji su manje važni, bez obzira na realnu veličinu. Mnogi autori se slažu da veličina crteža u odnosu na dob djeteta nam može ukazati na njegovo samopoštovanje ili unutarnja stanja. Malen crtež povezuje se s vrlo niskim samopoštovanjem, anksioznošću i depresijom, dok uvećana ljudska figura može se povezati s agresijom (Škrbina, 2013).

3.6. Crtež kao pokazatelj kognitivnog razvoja djeteta

Razvoj spoznaje, odnosno kognitivni razvoj, odnosi se na mentalne procese pomoću kojih dijete pokušava razumjeti i prema sebi prilagoditi svijet koji ga okružuje, a prema teoriji L. Vigotskog djetetu je za razumijevanje i ovladavanje novostečenih iskustava potrebno aktivno posredovanje odraslog pojedinca koji će mu svaki novi doživljaj imenovati, objasniti i proširiti novim imenima stvari i pojava (Starč i sur., 2004).

Crtež je primarno izraz spoznajnog razvoja djeteta. Dječji crtež se sastoji iz dva dijela. Dok se prvi sastoji od karakteristika koje su odmah dio pojma onoga što dijete crta, drugi sadrži

dijelove koji će biti integrirani i pojavljuju se s većom ili manjom pravilnošću. Dijete ne crta uvijek ono što zna, već ono što je za njega važno u spoznajnoj ili afektivnoj sferi. Ljudske se figure usavršavaju porastom dobi (Nazor, 1998).

Mogućnost otkrivanja emocionalne i kognitivne inteligencije kroz test „Nacrtaj čovjeka“ je dokazivana od strane brojnih znanstvenika i umjetnika. Ljudska figura u radu s djecom bila je popularna tema projektnog crtanja tijekom 20. stoljeća. Uz Goodenough test, postoji još i Buckov „Kuća-Drvo-Čovjek“ test. Kuća, drvo i čovjek su objekti koji su izabrani radi toga što su to motivi koji su poznati čak i veoma maloj djeci. Kuća je služila za analizu informacija povezanih s domom i ljudima u okruženju doma. Za drvo se smatralo da može da predstavi psihički razvoj djeteta i njegovu povezanost s okolinom (Malchiodi, 1998). Crteži su se ocjenjivani i analizirali na osnovu prisutnosti/odsutnosti detalja, proporcija, perspektiva i izbora boja. Razgovor u vezi crteža je također bio dio istraživanja. Test „Nacrtaj čovjeka“ je 1963. godine nadopunjen od strane Harrisa, tako što je od djece zatraženo u testu tražio da nacrtaju tri zasebna crteža: žene, muškarca i sebe. Danas se i dalje koristi Goodenough test, ali postoji još mnoštvo novih verzija testova koji koriste ljudsku figuru za dijagnostičke svrhe (Malchiodi, 1998).

Crtež je indikator intelektualne i motoričke zrelosti djeteta. Razvoj dječjeg crteža je blisko povezan s kognitivnim i intelektualnim razvojem, te se stoga pomoću praćenja razvoja crteža, može pratiti i kognitivni razvoj djeteta. Dijete ne crta uvijek sve ono što zna, nego ono što je za njega važno u spoznajnoj ili emocionalnoj sferi. Prema tome, dječji crtež prikazuje djetetova unutrašnja iskustva, posebna značenja, prostorne predodžbe, kao i djetetovo razumijevanje vremena i slijeda odvijanja događaja (Nazor, 1998).

3.7. Emocionalni razvoj i dječji crtež

Normalno je da dijete doživljava različite emocije, poput radosti, tuge, ljutitosti, uznemirenosti, nezadovoljstva, uzbuđenosti i slično. Kada dijete živi u stabilnom obiteljskom okruženju, gdje su pored fizioloških zadovoljene i njegove emocionalne potrebe poput ljubavi i topline roditelja, ono se tada osjeća sretno i sigurno. Ako pak dijete živi u sredini u kojoj ne nailazi na zadovoljavanje ovih potreba, ono se ne osjeća dobro, te tako afektivne doživljaje i želje kroz crtež dijete izražava individualnim simbolima, koji su uvijek u neposrednoj vezi sa

životom. To znači da dijete u crtež unosi svoja osjećanja, težnje, želje, maštanja (Jakubin, 1999).

Pri slobodnom crtanju dijete uvijek unosi ono što ga najviše emocionalno privlači ili odbija. Ono što ga privlači stavlja u prvi plan, crtež boji svijetlim bojama. Ono prema čemu osjeća antipatiju obično crta maleno i tamnim bojama. Impulzivna i energična djeca crtaju smjelo, a plašljiva, povlače tanke nesigurne linije, uokviruju crtež ili ga crtaju u uglu papira. U mnogim dječjim crtežima se pojavljuje sunce. Neki autori smatraju da ta djeca ne pokazuju emocionalne teškoće (Čokljat, 2017).

U većini slučajeva emocionalne teškoće potvrđene analizom dječjih crteža se poklapaju se s emocionalnim indikatorima u dječjem crtežu. Kod analize crteža svakog djeteta je „važno naglasiti da, neovisno o umjetničkoj razini, likovno izražavanje može pomoći djeci da svoje duboko potisnute probleme izraze neverbalno: linijom, bojom ili oblikom“ (Tomašević Dančević, 2005, str. 101). Tako dijete imaju priliku da pristupi svojim iskustvima i emocijama i da ih „izbaci“ iz sebe i umanju osjećaj usamljenosti i nemoći.

Neka djeca pružaju otpor aktivnosti crtanja radi nesigurnosti, straha od kritike, nedostatka motivacije ili iz mnogih drugih razloga. Izražavanje kroz crtež je moguće poticati na razne načine, primjerice pristupom različitim medijima (bojice, flomasteri, ugljen, tuš, olovke i slično), šaranjem (čime se razvija mašta), zadavanjem određenih tema (crtanje ljubavi, osjećaja i sl), izrađivanjem maski (ljude, sretne, strašne i sl.), igranjem igrokaza, izrađivanjem skulptura i slično (Čokljat, 2017).

3.8. Boja dječjeg crteža

Boja je kvalitativno obilježje crteža. Nazivi nekih boja već imaju sinonimsko značenje za emocionalna stanja. Psihologija boja različitim bojama daje i različita značenja. Pri tome crvena boja označava ugodnost i ljubav. Plava boja označava smirenost, zadovoljstvo i harmoniju. Žuta boja izaziva osjećaj promjene i razvoja, slobode i traganja za novim. Zelena je boja povezana s čvrstinom i stabilnošću. Crna boja označava depresiju. Djeci boja postaje važna u „razdoblju od 4. do 7. godine kada ona pokazuju posebnu sklonost ka intenzitetu boja. U početku dijete koristi boje bez povezivanja sa stvarnim predmetima koje crta (Škrbina, 2013).

Djeca imaju veću privrženost bojama u odnosu na odrasle. Ona lakše izražavaju emocije u okruženju boja. Promišljenija djeca vole zelenu i plavu tj. hladne boje. Zelenu boju preferiraju nesigurna djeca, dok su plavoj boji sklona djeca koja kontroliraju svoje ponašanje i suzbijaju emocije (Zjakić i Milković, 2010).

U prošlosti je provedeno nekoliko istraživanja o povezanosti boja i dječjih emocija. Tako je u jednom istraživanju utvrđeno da djeca sretne prizore povezuju s narančastom, zelenom, žutom i plavom bojom, a tužne prizore povezuju s crnom, smeđom i crvenom bojom (Boyatzis i Varghese, 1994).

Prema istraživanju Zentnera (2001), boje imaju različite stupnjeve privlačnosti i emocionalnog značenja za djecu. Tako primjerice crvenu boju preferiraju oba spola. Također, djeca češće povezuju svijetle boje (primjerice žutu boju) sa sretnim emocionalnim izrazima, a tamne boje (npr. plavu) s tužnim emocionalnim izrazima.

Prema istraživanju Boyatzis i Varghese (1994) utvrđeno je da djeca preferiraju tople boje. Također su došli do rezultata da dječaci imaju pozitivnije emocionalne reakcije na tamne boje od djevojčica. U dobi 7-9. godine djeca boju koriste za prikaz specifičnih objekata, a do četrnaeste godine mogu da specifičnim emocijama reagiraju na različite boje.

3.9. Veličina dječjeg crteža

Na veličinu crteža utječe upotreba detalja, kao i planiranje upotrebe detalja. Jedan od mogućih razloga radi kojega djeca glavu ljudske figure prikazuju prevelikom su detalji koji su uobičajeno prisutni na njoj (oči, usta, nos, kosa, uši i slično), za razliku od ostatka tijela koje rjeđe sadrži detalje (Henderson i Thomas, 1990).

U istraživanju Burkitta i sur. (2003) djeci je dat zadatak da dodaju zube čovjeku, što je još povećalo glavu u odnosu na ostatak tijela. Također, dat im je zadatak da crtaju džepove i gumbe na odjeći, gdje je primijećeno značajno povećanje veličine trupa u odnosu na glavu. Zadatak crtanja čovjeka odostraga je rezultiralo značajnim smanjivanjem obrisa glave u odnosu na ostatak tijela.

Veličina crteža ljudske figure može ukazivati na crtačevo samopoštovanje (Thomas i Silk, 1990). Malen crtež, u odnosu na veličinu očekivanu za dob, povezuje se s niskim

samopoštovanjem, depresijom, anksioznošću i osjećajem inferiornosti. Ljudska figura uvećanih dimenzija također može ukazivati na osjećaje nedostatnosti. Uvećanu ljudsku figuru neki smatraju indikatorom određenih osobina ličnosti, kao što su agresivnost ili grandioznost. Pored karakteristika ličnosti, veličina crteža za neke je autore pokazatelj važnosti nacrtanog.

4. CRTEŽ U RAZREDNOJ NASTAVI

4.1. Ciljevi i zadaci nastave likovne kulture

Mnogi reformski pedagozi su naglašavali važnost likovnog i umjetničkog odgoja. Iz povijesti pedagogije je tako poznat pokret za umjetnički odgoj (Bognar i Matijević, 2005). Uz to, Grgurić i Jakubin (1996) govore kako je već Jan Amos Komensky ukazivao na važnost crtanja u nastavi. Marija Montessori i Georg Kerschensteiner su smatrali umjetnički odgoj i likovnu kulturu (slikanje, crtanje, slikanje i drugo) važnim segmentom dječjeg razvoja. I didaktičari i pedagozi prije pokreta reformske pedagogije, kao što su Rousseau, Pestalozzi i Schiller, su također prepoznali važnost likovnog odgoja (više kod: Grgurić i Jakubin, 1996, str. 15-20).

Rad rukama, igra, stvaralaštvo, eksperimentiranje i istraživanje, kao i suradnja potpomažu holistički razvoj čovjeka, te su takve aktivnosti i zagovarali reformski pedagozi. Također, takve nastavne strategije učenja su bitne značajke nastave i metodike likovne kulture (Huzjak, 2008).

U nastavi likovne kulture materijalni ili obrazovni ciljevi su zapravo uži stručni ciljevi pod kojim se podrazumijevaju znanja iz oblasti likovnih umjetnosti, a u procesu usvajanja znanja ostvaruju se i odgojni ciljevi. Obrazovni ciljevi i zadaci se odnose na usvajanje znanja i sposobnosti. Pod usvajanjem znanja u nastavi za osnovnoškolski uzrast podrazumijevaju se: “znanja i vještine iz teorije oblikovanja i umjetnosti, tehnike likovnog izražavanja, analize likovnih djela i osnovna znanja iz povijesti likovne umjetnosti” (Loose, 2012, str. 16).

Cilj likovnog obrazovanja u školi je nastaviti i razvijati sposobnost likovnog stvaralaštva i usvajanje znanja o likovnoj umjetnosti koja su učenici imali prije polaska u školu. Mora se napomenuti da sva djeca imaju osnovu osjetljivosti i kreativnosti na koju učitelji moraju obratiti pozornost i koju moraju razvijati kada uđu u školsko okruženje pružajući izvrsnu priliku učenicima u stvaranju umjetnosti kao njihovog oblika izražavanja (Ivory, 2021).

Odgojni zadaci odnose se na opće odgojne vrijednosti koje se razvijaju kroz aktivnosti nastave likovne kulture. To su: estetske, moralne i radne. Kroz likovne aktivnosti razvijaju se i formiraju uvjerenja i stavovi zasnovani na kreativnom i kritičkom mišljenju. Praktičnim i kreativnim radom se također njeguju pozitivan odnos prema radu: aktivnost, inicijativnost, samostalnost, dosljednost, strpljivost, upornost i socijalizacija u smislu ostvarivanja pozitivne

komunikacije i suradnje među učenicima i učenicima s nastavnikom. Treća skupina ciljeva nastave likovne kulture su terapijski ciljevi. Kroz likovne aktivnosti učitelj i nastavnik upoznaje učenika i utječe na njegov razvoj. Kroz sam proces rada očituje se psihičko i socijalno stanje djeteta. Vrlo je važno znanje i iskustvo nastavnika kako bi se terapijski ciljevi nastave likovne kulture mogli ostvariti (Loose, 2012).

Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije je otvorio šire mogućnosti korelacije drugih predmeta s nastavom predmeta Likovna kultura. Ni jedan predmet nije sam za sebe, već se svi predmeti prožimaju. Kurikulum podrazumijeva interdisciplinarnost i obogaćuje izvođenje nastave kako bi učenici mogli razviti holistički pristup učenju, usvajanju sadržaja kroz zanimljive i drugačije načine spoznaje svijeta, vlastitog izražavanja, kritičkog stava i razumijevanje sebe i drugih (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019).

Prema Nacionalnom kurikulumu, odgojno obrazovni ciljevi učenja i poučavanja Likovne kulture su:

- „usvojiti i razumjeti likovni jezik i razviti likovnu pismenost odgajanjem vizualnoga opažaja te njihovom primjenom kroz stvaralački (kreativni) i analitički proces;
- izražavati stvaralačko (kreativno) mišljenje produkcijom ideja i rješavanjem problema; razvijati psihomotoričke i kognitivne vještine upoznavanjem i upotrebom različitih materijala, postupaka i medija;
- razvijati kritičko mišljenje, stavove i vrijednosti uspostavljanjem aktivnoga i propitujućeg odnosa prema okolini i likovnomu stvaralaštvu;
- razumjeti kontekst likovnoga djela i ulogu likovnoga stvaralaštva u društvu istraživanjem umjetničkoga izraza i uspostavljanjem odnosa s društvenim, povijesnim, kulturnim i tehnološkim čimbenicima;
- sudjelovati u umjetničkim događanjima i aktivnostima kulturno-znanstvenih ustanova; razvijati odgovoran;
- odnos prema suvremenoj kulturnoj okolini i umjetničkoj baštini“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019).

4.2. Metode rada u likovnoj kulturi

Specifičnost nastave likovne kulture se ogleda u manje strukturiranoj organizaciji nastavnog procesa, u prožimanju praktičnog i teoretskog i u poticanju kreativnog izražavanja i mišljenja učenika. To dodatno upućuje na potrebu razvijanja otvorenog pristupa u oblikovanju nastavnoga procesa tj. potrebu korištenja vlastite kreativnosti učitelja pri osmišljavanju (Sawyer, 2004).

Likovne metode su načini uvođenja učenika u svijet likovnog stvaralaštva. U upotrebi likovnih metoda treba paziti na dob djeteta, jer „njegov doživljaj svijeta teži da vlastitim intenzitetom i spontanom voljom pronađe put do stvaralačke akcije” (Grgurić i Jakubin, 1996, str. 102).

Metode u likovnom odgoju trebaju proizlaziti iz karaktera samog predmeta. Kako spominje Karlavariš (1991), na osnovi sadržaja predmeta, specifičnostima komunikacije, oblicima rada i posebnostima uvjeta rada didaktika predmeta likovnog odgoja i obrazovanja treba kreirati i metode rada.

Bitno je da se kod učenika razvija svijest o ciljevima koji se trebaju ostvariti, jačati interes i usmjeravati motivaciju učenika kako bi se došlo do odgovarajućih rezultata. To se postiže individualnim pristupom koji je u nastavi likovne kulture izražen kao specifičan oblik rada u kojemu se učenik prihvaća kao jedinstvena, cjelovita osobnost, a do ciljeva dolazi suradnjom djece s nastavnikom.

B. Karlavariša (1988) je na području Hrvatske prvi dao klasifikaciju općih i specifičnih nastavnih metoda likovne kulture kako u hrvatskoj stručnoj literaturi tako i na području bivše Jugoslavije. Prema datom autoru u opće nastavne metode likovne kulture se ubrajaju: verbalno-tekstualne metode, ilustrativno-demonstrativne metode i eksperimentalno-laboratorijske metode. Verbalno-tekstualne metode se baziraju na pisanoj i usmenoj riječi kao izvoru/ mediju prenošenja znanja, pa su stoga ove metode: usmeno izlaganje, poetsko izlaganje, objašnjenje, rad na tekstu i razgovor. Prilikom korištenja verbalno-tekstualne metode, usmeno izlaganje se treba svesti na najmanju moguću mjeru jer ono pretpostavlja pasivno primanje informacija učenika, što nije suglasno s interaktivnim pristupom u nastavi. Ilustrativno-demonstrativne metode su metode likovne kulture koje uključuju procese, objekte, slike, likove, te tehnička sredstva sa svrhom prijenosa znanja i/ili estetske poruke. Radi vizualne prirode likovne umjetnosti, date metode se veoma često koriste u nastavi likovne kulture i popraćene s

kvalitetnom diskusijom podržavaju interaktivni pristup u nastavi. Eksperimentalno-laboratorijske metode su metode koje obuhvaćaju različite aktivnosti i praktična istraživanja učenika u funkciji izvora saznanja i estetskih doživljaja. Pri upotrebi eksperimentalno-laboratorijskih metoda učenje se odvija na visokoj razini jer je spontano (Karlavaris, 1988).

Metode specifične za likovno umjetničko područje potječu od posebnosti, značajki i problema koje samo područje posjeduje. Korištenjem specifičnih metoda učenici se ohrabruju da razmišljaju o vizualnim podražajima na neobične i drugačije načine. Pri tome im se daje prilika za novim uvidima, dubljem individualnom iskustvu estetskih i vizualnih komponenti. Date metode kod učenika potiču razvoj divergentnog i kritičkog mišljenja, sposobnosti rješavanja vizualnih problema, te sposobnost povezivanja sa svrhom kreiranja baze znanja koje je korisno u polju likovne umjetnosti (Karlavaris, 1988). Karlavaris (1991) razlikuje četiri specifične metode, unutar kojih postoji podjela na još dvije posebne metode. Specifične metode su: „metoda likovno-estetske komunikacije (metoda estetskog kultiviranja, metoda umnožavanja i elaboriranja senzibiliteta), metoda istraživanja (metoda transponiranja, metoda posrednih stimulansa), metoda kompleksnosti (metoda preplitanja, metoda naizmjeničnih utjecaja), metoda autonomnih postupaka (metoda i alternativa i varijanti, metoda osvješćivanja likovnog senzibiliteta)“ (Karlavaris, 1988; str. 128.-130).

Prilikom upotrebe metode likovno-estetske komunikacije akcent je na estetskoj komunikaciji s njezinim specifičnostima. Navedena metoda može biti fokusirana na kultiviranju osobnosti učenika, a također može da bude fokusirana na konkretno umnožavanje senzibiliteta. Korištenjem metode istraživanja akcent se stavlja na kreativnoj aktivnosti učenika na likovnom planu. Navedenom metodom se naglašava zakonitost razvoja kreativnosti. No, prema Karlavaris (1988), kreativnost se ne može stimulirati ako se učenicima daju gotova rješenja, modeli, uzori i sl. Metoda kompleksnosti ukazuje na činjenicu da procesima likovnih aktivnosti nikad ne treba pristupiti na jednosmjerni i racionalan način i fokusirati se na samo jedan likovni problem i jedno rješenje. Metoda autonomnih postupaka naglašava individualnost likovnog razvoja i ispravan izbor postupka primjerenog specifičnostima razvoja i ritmu učenika (Karlavaris, 1988).

Prema Maksimović i Stančić (2012), jedna od najučestalijih metoda koja se koristi u likovnoj kulturi je metoda povezivanja likovnih sadržaja s kontekstom. To potvrđuje vrlo interdisciplinarni karakter predmeta likovna kultura tj. mogućnost lakog povezivanja likovnih sadržaja sa sadržajima drugih predmeta i sadržaja iz svakodnevice. Druge česte metode koje se koriste u nastavi likovne kulture su metoda demonstracije, metoda razgovora i metoda usmenog izlaganja. Specifične metode koje se koriste su: metoda širenja i elaboriranja likovnog senzibiliteta, metoda autonomnih likovnih postupaka, metoda transponiranja i alternativa, metoda kompleksnosti, metoda estetske komunikacije, metoda samostalnog shvaćanja i usvajanja likovne tehnike (Maksimović i Stančić, 2012).

Grgurić i Jakubin (1996) navode da su metode koje su poznate u praksi i koje se u nastavi likovne kulture svakodnevno upotrebljavaju:

- analitičko promatranje i analiza likovnih problema na realitetu (koja potiče likovno izražavanje);
- metoda likovnog scenarija koja se temelji na problemskoj situaciji, pri kojoj su poticaji likovni i kompozicijski elementi; učitelj kreira likovni scenarij u kojem je uključena riječ, glazba, pokret i sl.;
- metoda razgovora pri kojoj je važno uspostaviti prisnost i susretljivost između učitelja i učenika;
- metoda demonstracije (pokazuje se sve što se doživljava percepcijom);
- metoda rada na tekstu koja uključuje čitanje kako bi se pisani sadržaj izrazio likovno;
- metoda usmenog izlaganja (učenici pripovijedaju, opisuju određene pojave s akcentom na likovnosti, razlažu likovne strukture i tumače likovne probleme);
- građenje likovnim elementima (sлагanje elemenata jednog do drugog u različitim pravcima);
- kombiniranje (metodom kombiniranja se kombiniraju različiti likovni elementi);
- variranje (variranjem se jedan te isti likovni element ili motiv prikazuje na različite načine);
- razlaganje (razlaganjem se gotove strukture razlažu i ponovno komponiraju u nove likovne elemente) (Grgurić i Jakubin, 1996).

Nastava likovne kulture ne zahtijeva čvrsto definirane metode rada budući da sama metoda ovisi o mnogobrojnim promjenljivim čimbenicima (Grgurić i Jakubin, 1996).

Postoje brojni načini kojima ove metode mogu da budu korištene: putem kreativnih didaktičkih igara, kroz opservaciju umjetničkih djela uz interaktivnu diskusiju, te putem vlastitog stvaralačkog izražaja učenika (Karlavaris, 1988).

4.3. Značaj metodike likovne kulture

Od identifikacije prvog dječjeg crteža kao zasebnog fenomena, konvencionalni ili akademski pristup likovnom obrazovanju u ranoj dobi doživio je snažan zaokret. Metodički pristup likovnoj umjetnosti te napuštanju ranijih konvencija pripisuje se Franku Cizeku koji krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Beču prepoznaje važnost, vrijednost i autentičnost dječjeg likovnog stvaralaštva. Njegovo načelo „Pustimo djecu da rastu, razvijaju se i steknu zrelost ...“ postalo je temelj poučavanja likovne kulture (Herceg i sur., 2010).

Metode koje omogućuju poticanje stvaralačke okoline i atmosfere te potiču samostalan, slobodan i aktivan proces dječjeg stvaralaštva, istraživanja, isprobavanja i provjeravanja kroz igru i manipulaciju predmetima, zadaća su metodike likovne kulture kao zasebne, interdisciplinarne discipline unutar opće likovne znanosti. Takav pristup pridonosi slobodnoj ekspresiji i kreativnosti djeteta što dokazano utječe na njegov cjelovit razvoj. Potreba da likovno prikazuje živi u djetetu. Ona je stalna i svojstvena svoj djeci svijeta. Dječji je crtež pokazatelj njegove zrelosti. Na dječjim se likovnim uracima tako mogu utvrditi razvojne situacije na pojedinim područjima kao što su motorika, razvoj spoznaje (kognicije), govora, emocionalni i socijalni razvoj, razvoj igre, glazbenih i likovnih sposobnosti, točnije djetetov cjelokupni razvoj. Metodika likovne kulture kao znanost, ima za opći zadatak da omogući uvid u teorijskom smislu provjerenih i sistematiziranih znanja o likovnom obrazovanju i odgoju, te da kod budućih likovnih pedagoga razvije sposobnosti promatranja i samopromatranja odgojno-obrazovnog procesa, sposobnost kritičkog procjenjivanja prakse, te njezinog unaprjeđivanja (Grgurić i Jakubin, 1996). Metodika likovne kulture izučavaju elemente metodičke realizacije nastave, razvojne procese u dječjem likovnom stvaralaštvu prema kojima se vrši odabir metoda rada, poštujući istovremeno principe nastave likovne kulture, te individualne sklonosti i sposobnosti svakog učenika. Zadaća metodike likovne kulture jest, poticanje i omogućavanje maksimalnog razvoja svih sfera djetetova sazrijevanja, te njihovo svjesno usmjeravanje i olakšavanje pravilnim pedagoškim postupcima (Loose, 2012).

Najvažnije je da tijekom svoga obrazovanja učitelj stalno spoznaje zakonitosti razvoja, zakonitosti dinamike odnosa likovnih elemenata i zakonitosti sustavnosti, integriranosti te fleksibilnosti likovne umjetnosti. Zakonitosti razvoja se odnose na poznavanje zakonitosti dječjeg razvoja, razvoja u usvajanju likovnog jezika i njihov utjecaj na razvoj kreativnosti, razvoja likovnog izražavanja, razvoj metodičko-strateških postupaka i na kvalitetnu komunikaciju između djeteta i učitelja (Vasta i sur., 1998).

Zakonitosti dinamike odnosa likovnih elemenata podrazumijevaju poznavanje kompleksnosti likovnog procesa, postizanje takvih procesa i njihovo poticanje. Zakonitosti integracije unutar kompleksnog i nepredvidljivog područja stvaralaštva se odnose na objašnjenje kako zakonitosti likovnog jezika donose brojna i jedinstvena likovna rješenja, kako u odgojnom procesu osigurati integriranost svih drugih metodika s ciljem optimalnog odgojno-obrazovnog rada (Mendeš i sur., 2012).

Poznavanje dječjih likovnih spoznaja i mogućnosti omogućuje metodici da se promišljenim i odgovarajućim postupcima potiče zdrav stvaralački napredak te time izbjegne bilo kakav negativni učinak na razvitak dječjeg likovnog izražavanja, a istovremeno omogući praćenje i upoznavanje individualnih razlika pojedinca uvažavajući njegove osobne karakteristike, kompetencije, individualne likovne značajke, a samim time i likovne tipove djece. Svaki odgoj i obrazovanje predstavlja složeni proces pomoću kojeg se svaki pojedinac priprema za život i rad, pa tako, to čini i odgojno-obrazovni rad u području likovne kulture. O njoj se ne može govoriti samo, uže stručno, u estetskom smislu, već je to područje važno zbog mnogostranog razvoja djece. Metodika likovne kulture utvrđuje pojmove i zakonitosti ovog procesa. Njome se ukazuje na likovno-stručnu, odgojnu i terapijsko-meditativnu ulogu likovnih aktivnosti za razvoj djece (Herceg i sur., 2010).

5. CRTAČKE TEHNIKE U RAZREDNOJ NASTAVI

Prvi korak pri ostvarenju likovne vizije jeste odabir materijala. Vrsta materijala utječe na određene, formalne karakteristike djela. Tijekom rada likovni materijal predstavlja sredstvo koje pomaže pri likovnom izražavanju. Postoje tri glavne vrste likovne umjetnosti koje su različite prema sredstvima izražavanja:

- slikarstvo i grafika (osnova izraza je crta i boja, odnosno ploha, jer je slikarstvo plošno likovno izražavanje);
- kiparstvo (trodimenzionalno i osnova njegovog izražavanja je volumen);
- arhitektura (trodimenzionalna i osnova izražavanja je volumen) (Peić, 1990).

Likovna tehnika je “sveukupnost praktičkih umijeća u oživotvorenju likovne ideje određenim materijalima i pomoću likovnog alata (Jakubin, 1999, str. 144). Likovna tehnika posjeduje svoja likovno-tehnička sredstva i alat kojim se realizira likovno djelo. Likovna tehnika u svojoj osnovnoj likovnoj terminologiji se poistovjećuje s likovno-tehničkim sredstvima pa stoga, ako je slika naslikana temperama tehniku rada se zove tempera ili ako je rad nacrtan tušem pomoću pera, tehnika se naziva tuš-pero.

Prema Jakubinu (1999), prema području rada likovne tehnike se dijele na:

- tehnike plošnog oblikovanja i
- tehnike prostorno-plastičkog oblikovanja.

Tehnike plošnog oblikovanja su:

- crtačke,
- slikarske i
- grafičke tehnike.

Crtačke tehnike su:

- olovka,
- kreda,
- ugljen,
- kemijska olovka,

- flomaster,
- tuš-pero,
- tuš-drvice,
- tuš-trska,
- tuš-kist i
- lavirani tuš.

Podjela crtačkih tehnika prikazana je u Tablici 1.

Tablica 1. Vrste crtačkih tehnika

CRTAČKE TEHNIKE	
SUHE	MOKRE
<ul style="list-style-type: none"> • olovka, • kreda, • ugljen, • kemijska olovka 	<ul style="list-style-type: none"> • flomaster, • tehnike rada s tušem

Izvor: Izrada autora prema: Jakubin, M. (1999). Likovni jezik i likovne tehnike, temeljni pojmovi. Zagreb: Educa.

Crtež predstavlja prvi stupanj u likovnoj umjetnosti. On predstavlja oblik, liniju i sadržinu bilo kojeg dijela i motiva koji se obrađuje. Bez crteža teško bi se ovladalo slikarstvom, vajarstvom i arhitekturom. Ovisno o osobnim sklonostima moguće je opredijeliti se za jednu od postojećih tehnika (Karlavaris i sur., 1986).

Osnova crteža je crta, a osnova slike je boja. Boja se izravno nanosi na podlogu u obliku poteza, mrlja ili ploha.

5.1. Olovka

Olovka je osnovna crtačka tehnika kojom se realizira crtež. To je „crtaće sredstvo koje omogućuje veliko bogatstvo izraza linijom. Ostavlja suhi sivi trag. Crta olovkom može biti oštra poput oštrice noža, a može biti i meka kao nit vune. Samo olovka omogućuje crtu koja s jedne strane može biti meka, a s druge strane oštra. Trag olovke uvijek je sive boje, svjetlije ili

tamnije“ (Tanay, 1990; str. 47). Primjer likovno-umjetničkog djela koje je nastalo korištenjem olovke kao crtačke tehnike je djelo Jean-Auguste-Dominique Ingesa „Portret lorda Granthama“ iz 1816. godine (Slika 21).

Slika 21. Jean-Auguste-Dominique Ingres „Portret lorda Granthama“ – olovka

Izvor: <https://www.alamy.com/portrait-of-lord-grantham-jean-auguste-dominique-ingres-french-1780-1867-image416453449.html> (18.01.2023.)

Olovke se razlikuju po njihovoj tvrdoći i dijele se na tri osnovne grupe, a to su: tvrde olovke (H), srednje tvrde (HB) i mekane olovke (B). Tvrde olovke se mogu razlikovati po njihovoj tvrdoći i veći broj ispred oznake H pokazuje i veću tvrdoću (Jakubin, 1999). Ovim olovkama se postižu čiste, precizne i tanke linije i s njima se može prikazati i najmanji detalj, pa se zbog koriste za arhitektonske, tehničke crteže. Jakubin (1999, str. 147) objašnjava da se mekim olovkama može postići crtež s većom likovnom vrijednosti, moguće je postići čitavu skalu tonova, od blijedog do „duboke crnine, od prozračnog do gustog poteza.“

Ako se olovka postavi uspravnije na papir dobit će se tanja linija, a ako se više polegne na papir dobit će se deblja linija ili širi potez kojim se može sjenčati. To omogućuje postizanje privida volumena na plohi. Za rad grafitnom olovkom važan je izbor motiva s mnogo detalja. Može se koristiti samo za „čisti“ linearni crtež bez dodatnog sjenčenja ili kao osnova, tj. skica za kasniju upotrebu boje. Djeci treba pomoći da razumiju i shvate da nema „pogrešne“ linije, tako će se ohrabriti da crtaju bez straha i slobodno. Ako dijete crta bojažljivo nepovezane, isprekidane linije tj. crtice (slično šavu), treba ga ohrabriti da povlači povezane jasne linije.

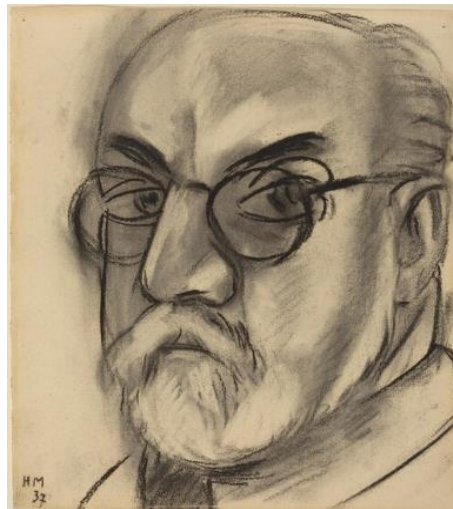
Ako nejasno „škraba“ treba ga poticati da crtežom jasnije izražava ono što želi pokazati (Seksan, 2000).

5.2. Ugljen

Ugljen je jedan od najstarijih crtačkih materijala i od olovke se razlikuje po tome što je mnogo mekši i ostavlja prašan trag koji se može se brisati krpicom ili razmazivati u jako nježne prelaze. Ugljenom se mogu crtati linije različitih debljina i intenziteta. Za crtanje ugljenom podloga može biti hrapaviji bijeli ili tonirani papir, pak papir, novinski papir i akvarel-papir (Jakubin, 1999).

Ugljen se može pojaviti u štapićima, prešani, ugljen u olovci i u prahu. Prirodni ugljen danas se dobiva od lipinih ili vrbinih štapića koje se pale na žaru bez kisika. Takav ugljen je prašnjaviji i svjetliji od sintetskog i lako se skida s podloge pa ga treba učvrstiti fiksativom i raspršivačem, dok je sintetski ugljen tvrdi i bolje se prima za podlogu (Seksan, 2000). Primjer likovno-umjetničkog djela u kojem je korištena tehnika ugljena je Autoportret Henrija Matissea iz 1937. godine (Slika 22).

Slika 22. Henri Matisse „Autoportret“ – ugljen

Izvor: <https://www.nga.gov/collection/art-object-page.66505.html> (18.01.2023.)

5.3. Kreda

Kreda je crtačka tehnika između ugljena i olovke i ostavlja prašan i maglen trag kao ugljen, a zašiljena može iscrtati obrise predmeta jasno i oštro poput olovke. Postoje krede raznih boja (crna, smeđa, bijela i crvena). Debljina crte ovisi o zašiljenosti krede i jačini pritiska rukom. Slikarske krede se najčešće proizvode u obliku štapića kružnog ili kvadratičnog presjeka. Krede se razlikuju po svojoj tvrdoći, a razlikuju se srednji i meki stupnjevi tvrdoće. Podloge na kojima se može crtati kredom su školska papir, ploča, asfalt, zid. Suprotno od crtanja olovkom gdje se koriste manji formati papira, za rad kredom ili ugljenom koriste se veći formati (Jakubin, 1989). Primjer likovno-umjetničkog djela korištenjem krede kao likovne tehnike je „Study for the Libyan Sibyl“ umjetnika Michelangela Buonarottija (Slika 23).

Slika 23. Michelangelo Buonarotti „Study for the Libyan Sibyl“ – kreda

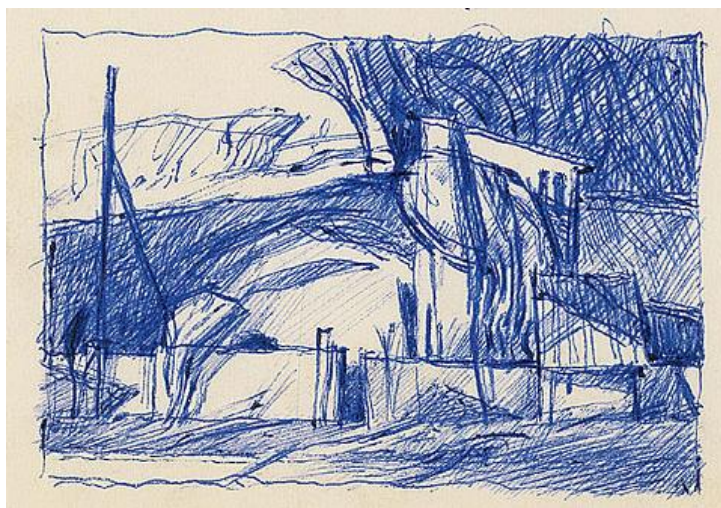

Izvor: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/337497> (17.01.2023.)

5.4. Kemijska olovka

Kemijske olovke se ubrajaju u novije materijale za likovno oblikovanje. Jednostavne su za rukovanje, vizualno efikasne i moguće ih je upotrebljavati u raznim područjima. Proizvode se u više boja, mada se za crtanje preporučuje upotreba crne kemijske olovke. Kemijska je olovka nešto između obične olovke i metalnog pera za pisanje, te ona ostavlja tanak i jednoličan trag. Širina linije se samo minimalno mijenja pri jačem ili slabijem pritisku ruke. Također, kemijskom olovkom se može sjenčiti, čime se ostvaruje plastičnost oblika (Jakubin, 1999). Primjer crteža koji je nastao korištenjem kemijske olovke kao likovne tehnike je djelo Tihomira Lončara „Crtež III“ iz 1986. godine (Slika 24).

Slika 24. Tihomira Lončar „Crtež III“ – kemijska olovka

Izvor: <http://www.loncartihomir.hr/galerije/cртеzi/> (16.01.2023.)

5.5. Flomaster

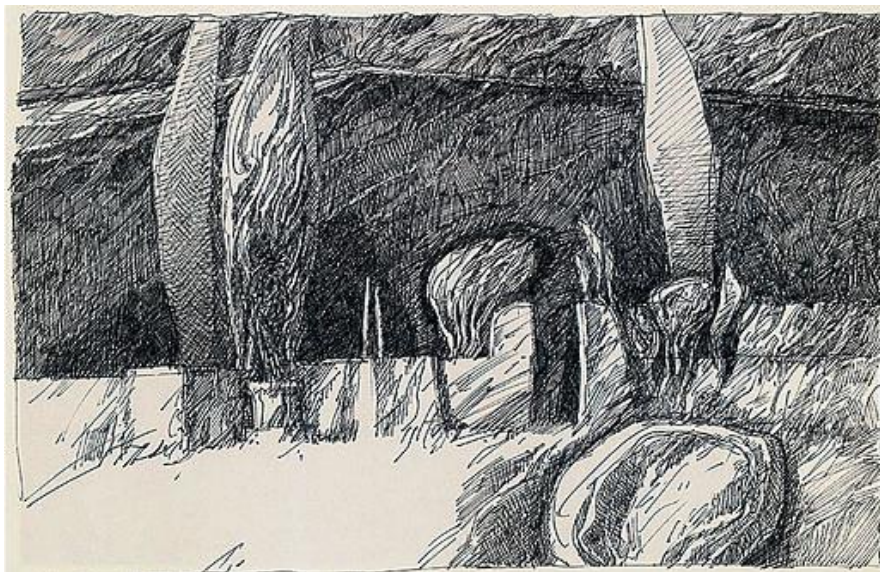
Flomasteri se proizvode u svim bojama i nijansama i boje su intenzivne, ali i transparentne pa postavljene na bijeloj podlozi djeluju prozračno, vedro i upadljivo. Flomaster ostavlja trag linije koja je jednake debljine i intenziteta, ali ako se koristi flomaster neke druge debljine onda se mogu izvlačiti linije različitih debljina i tonkih vrijednosti. Široki flomasteri su pogodni za ispunjavanje ploha ili za ispunjavanje većih plakata, pa se često nazivaju plakatni flomasteri. Jakubin (1999) navodi kako postoje dvije vrste flomastera:

- akvarelski flomasteri koji su topivi u vodi i

- permanent flomasteri koji su postojani i netopivi u vodi.

Crtež nacrtan flomasterom ako je izložen suncu relativno brzo izbljedi, stoga crteže valja držati u mapu između dva lista papira. Nakon upotrebe flomastere je potrebno odmah zatvoriti, jer se brzo suše (Jakubin, 1989). „Crtež VIII“ autora Tihomira Lončara iz 1987. godine je primjer umjetničkog djela koje je nastalo korištenjem flomastera (Slika 25).

Slika 25. Tihomir Lončar „Crtež VIII“ – flomaster

Izvor: <http://www.loncartihomir.hr/galerije/cртеzi/> (16.01.2023.)

5.6. Tuš-pero

Osim bambusovog pera, dugo vremena omiljeno pero bilo je gušće pero ili labudovo. Ptičjim perom postižu se čvrste tanke crte, ali i mekane deblje linije. Ako se pero manje pritisne od papira, ostat će tanka linija, a ako se jače pritisne od papira ostat će mekani deblji trag. Za crtanje tušem mogu se koristiti i metalna pera i upravo ova pera se najčešće koriste u školskom crtanju. Izražajne mogućnosti pera su točka i crta kojima se mogu izraziti različite teksture i strukture. Teksturnim i strukturnim crtama mogu se stvarati različite tonske vrijednosti pa se crtanjem gustih ili rijetkih točaka ili linija stvaraju tamniji ili svjetliji tonovi. Metalna pera ostavljaju oštar i jasan trag. U školi se učenici koriste metalnim perima kojima se nekad pisalo, a uz njih postoje još i kotir-pera, redis-pera koja imaju različite širine (Jakubin, 1989).

Pera se vuku po papiru slijeva nadesno ili odozgo prema dolje. Crta je čvrsta, jasna, oštra, a crteži su „kristalno čisti i puni crtačke napetosti i kontrasta“ (Jakubin, 1999, str. 156). Za crtanje perom najčešće se služi crni tuš, a može se koristiti i tuš u boji, tinta ili sepija. Primjer likovno-umjetničkog djela koje je nastalo korištenjem tuš pera je djelo „Lion Resting“, autora Rembrandta iz 1652. godine (Slika 26).

Slika 26. Rembrandt: „Lion resting“ – tuš pero

Izvor: <https://www.flickr.com/photos/eoskins/6271251208> (15.01.2023.)

5.7. Tuš-drvce i tuš-trska

Tuš-drvcem i tuš-trskom se kod crtanja postižu čisti, kratki i snažni potezi. Ako na potezima ponestaje tekućine, oni su blaži i svjetliji. Ovim crtačkim tehnikama je moguće postići bogat likovni izraz i nijansiranje linije. Također se ovim crtačkim tehnikama može dobiti i mrlja tako što se njima razmaže po papiru tuš ili neku drugu tekućinu za crtanje, čime se postiže poseban i zanimljiv likovni efekt (Jakubin, 1999). Djelo Vincenta Van Gogha „Čempresi u zvjezdanoj noći“ je primjer djela koje je nastalo korištenjem tuš-trske (Slika 27).

Slika 27. Vincent Van Gogh „Čempresi u zvjezdanoj noći“ – tuš-trska

Izvor: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/images5/vangogh.jpg> (15.01.2023.)

5.8. Tuš-kist

Kist se umače u tuš, boju ili neku drugu tekućinu za crtanje, te je tako moguće postići veoma tanke ili veoma debele linije. Radi toga se ova crtačka tehnika odlikuje specifičnim i jedinstvenim likovnim izrazom. Kada u kistu ponestaje tekućine likovni izraz je tada suh, prozračan i vidljiviji. Prema Jakubin (1999), posebne linearne efekte je moguće postići tako da se razdvoje dlačice na vrhu kista, jer se tako u potezu pojavljuje više debljih i tanjih linija. Značajne odlike ove crtačke tehnike je kombinacija različitih linearnih i plošnih vrijednosti. Za crtanje je moguće koristiti više različitih kistova kako bi se postigao crtež određenih likovnih značajki. Primjer likovno-umjetničkog djela koje je nastalo korištenjem tuš-kista je Bonnardov „Pijetao“ (Slika 28).

Slika 28. Bonnard „Pijetao“ – tuš-kist

Izvor: <https://br.pinterest.com/pin/239324167674192759/> (15.01.2023.)

5.9. Lavirani tuš

„Ako se na čistom linearnom crtežu perom ili kistom želi ostvariti privid plastičnosti oblika i tonske vrijednosti crteža upotrebljavaju se tuš ili boja razrijeđeni vodom, koji se na podlogu nanose akvarel kistom. Takav se postupak zove lavirani tuš. Crtež nastao na takav način nazivamo lavirani crtež ili lavis“ (Jakubin, 1989, str. 93).

Lavirani crteži povezuju crtanje i slikanje. Lavirani crtež (lavis) nastaje tako što se koriste tuš ili boja koji su razrijeđeni vodom koji se nanose na podlogu akvarel-kistom. S obzirom na to da se koriste različita tekuća sredstva kojima se izrađuju ovakvi crteži, oni imaju i različite nazive. Tako na primjer crtež koji je laviran crnim tušem se naziva grisaille (grisaj), a crtež koji je laviran smeđom bojom se zove sepija. Lavirani se crteži ostvaruju na nekoliko načina i s radom na suhoj podlozi ili na mokroj podlozi. Kod rada na suhoj podlozi Jakubin (1999) pojašnjava da je potrebno da se najprije napravi osnovni crtež na čvršćem papiru uz pomoć pera ili kista. Nakon što se osnovni crtež osuši, uzima se deblji akvarel-kist koji ima šiljast vrh i voda s kojom se razvodnjava tuš ili boja za laviranje. Ako se u boju ili tuš doda više vode, dobit će se svjetlije i prozračnije nijanse. Primjer likovno-umjetničkog djela nastalog

korištenjem likovne tehnike laviranog tuša je djelo Zlatka Isakovića Lula "U prolazu" (Slika 29).

Slika 29. Zlatko Isaković Lula "U prolazu" – lavirani tuš

Izvor: <https://likumzg.wordpress.com/2017/11/02/skupna-izlozba-clanova-hdlu-zagreb-ulicna-prica-u-izlozbenom-prostoru-kristofor-stankovic/zlatko-isakovic-lula-u-prolazu-lavirani-tus-35-x-33-cm-m/> (16.01.2023.)

Radom na mokroj podlozi je moguće ostvariti posebne crtačke vrijednosti. Kod ovog rada se najprije papir namoči čistom vodom, te nakon što upije vodu uzima se kist ili pero za crtanje i tuš. Tuš se razlijeva kada se povlače linije po mokroj podlozi, te tako nastaju meki, nepravilni i nejasni oblici. Može se također tuš i prskati po vlažnoj podlozi, što crtežu daje posebne efekte (Jakubin, 1999).

6. CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je istražiti mišljenja i stavove učitelja o važnosti primjene crtačkih tehnika u razrednoj nastavi, te koliko su učenici uspješni u izvedbi crtačkih tehnika.

Na osnovu navedenog cilja istraživanja postavljaju se sljedeći zadaci istraživanja:

- Istražiti samoprocjenu učitelja vezanu za korištenje crtačkih tehnika u razrednoj nastavi;
- Ispitati upoznatost učitelja s crtačkim tehnikama, njihovu samoprocjenu kompetencija, motivacije i preferenciju upotrebe crtačkih tehnika u odnosu na druge likovne tehnike;
- Istražiti koje su crtačke tehnike najzastupljenije u razrednoj nastavi, a koje se najmanje koriste;
- Istražiti procjenu učitelja/ica o tome koja je najzahtjevnija crtačka tehnika;
- Istražiti koje crtačke tehnike preferiraju učenici, a koje učitelji i zašto;
- Istražiti u kojoj crtačkoj tehnici učenici najviše pokazuju kreativnost;
- Istražiti odnos između kreativnosti i preferencija prema crtačkim tehnikama u nastavi likovne kulture;
- Analizirati uspješnost upotrebe crtačkih tehnika u razredu.

7. ISPITANICI I METODE ISTRAŽIVANJA

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 100 učitelja/ica s područja Republike Hrvatske. Za potrebe primarnog istraživanja u okviru ovog diplomskog rada je kreiran anonimni anketni upitnik kreiran korištenjem *Google forms* koji se sastojao iz dva glavna dijela. U prvom dijelu anketnog upitnika ispitali su se socio-demografske značajke ispitanika (spol, godine starosti, završeni studij, županija, u kojoj sredini rade kao učitelji/ce i broj godina rada kao učitelj/ica). U drugom dijelu rada ispitivano je mišljenje i stavovi učitelja vezano za crtačke tehnike u razrednoj nastavi.

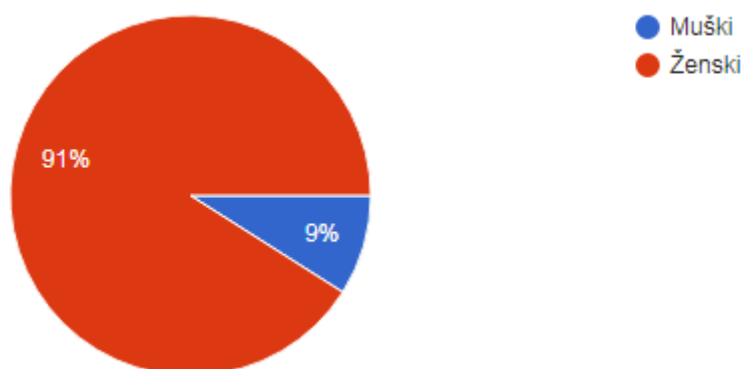
Istraživanje je provedeno u razdoblju od 23. studenog 2022. do 25. siječnja 2023. godine. Anketni upitnik je izrađen putem *Google forms* platforme i učitelji/ce su ga ispunjavali *online* putem linka:

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeygw34MsDqD_gSN4cThegfeNofsk44vDd0axDLoRfcHykwxw/viewform?fbclid=IwAR3ZYCqwrixqKuom9egKy4hI7fOfQK5TdSnYQ7XwCfXfLbNW4ObS04uG228, koji je bio postavljen na društvenoj mreži Facebook (Facebook stranice koje okupljaju učitelje). Na početku anketnog upitnika učitelji/ce su upoznati s konceptom anketnog upitnika, svrhom istraživanja, gdje je također stavljen naglasak i na anonimnost i dobrovoljnost. Dobiveni rezultati istraživanja su potom analizirani i izraženi u postocima, te prikazani tablicama i grafikonima.

7.1. Socio-demografska struktura ispitanika

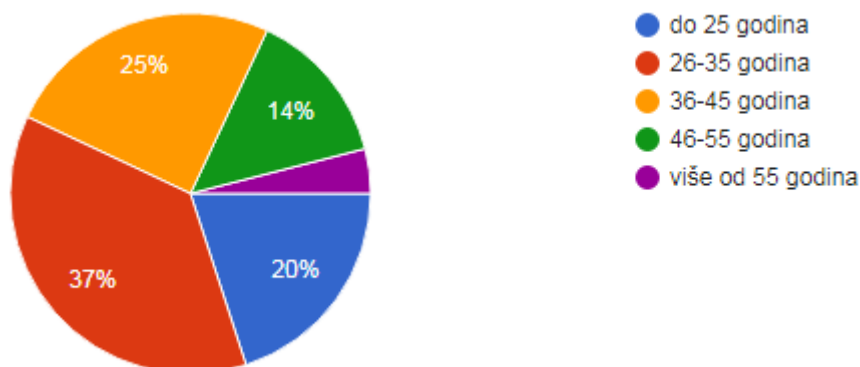
U istraživanju je sudjelovalo ukupno 100 ispitanika (učitelja/ica) s područja Republike Hrvatske. Od toga je njih N = 91 (91,0%) bilo ženskog spola, dok je muških ispitanika bilo N = 9 tj. 9 % (Grafikon 1).

Grafikon 1. Spol ispitanika

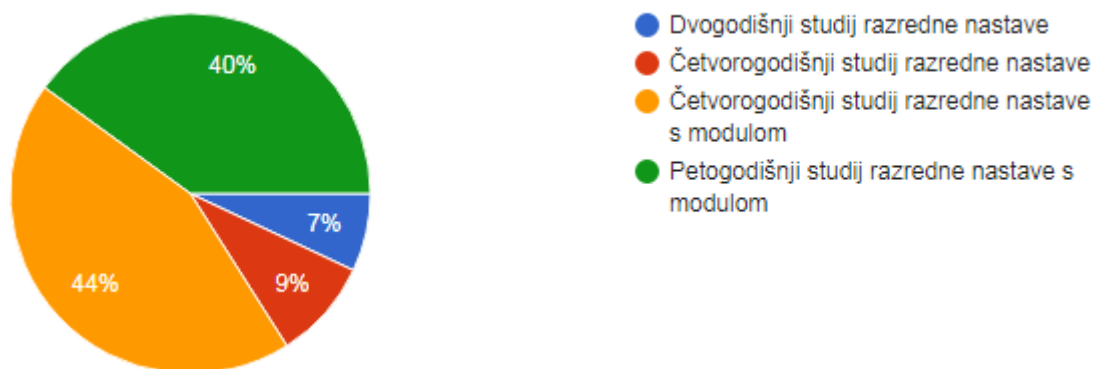
Sljedeće pitanje odnosilo se na godine starosti. Rezultati pokazuju da je od ukupnog broja ispitanika najveći broj ispitanika (N = 37; 37,0%) pripadao starosnoj skupini od 26 do 35 godina. Potom su po brožčanoj zastupljenosti uslijedili ispitanici 36-45 godina kojih je bilo ukupno N = 25, što postotno iznosi 25,0% od ukupnog broja. Ispitanika u starosnoj dobi do 25 godina bilo je ukupno N = 20 (20,0%), dok je ispitanika u starosnoj dobi od 46 do 55 godina bilo ukupno N = 14, odnosno postotno 14,0%. Najmanje je bilo ispitanika koji su imali više od 55 godina (N = 4; 4,0%). Navedeni rezultati o zastupljenosti ispitanika prema starosnoj skupini su predstavljeni u Grafikonu 2.

Grafikon 2. Starosna dob ispitanika

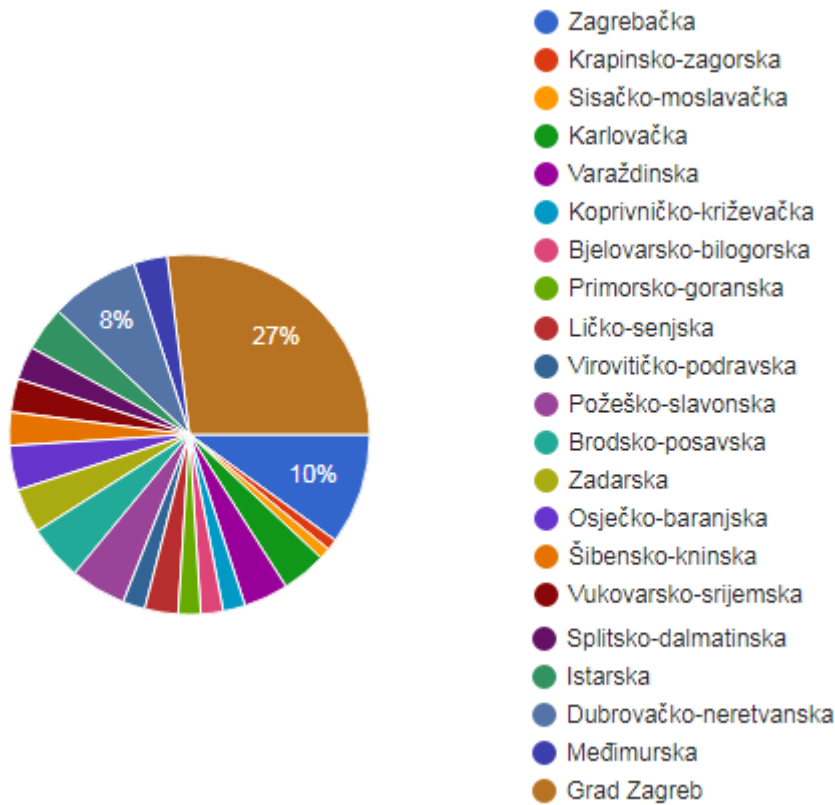
Što se tiče studija koji su završili ispitanici, rezultati pokazuju da je najviše ispitanika, odnosno N = 44 ispitanika (44,0%) završilo četverogodišnji studij razredne nastave s modulom. Ukupno N = 40 tj. 40,0% ispitanika je završilo petogodišnji studij razredne nastave s modulom. Ukupno N = 9 (9,0%) ispitanika je izjavilo da je završilo četverogodišnji studij, a N = 7 (7,0%) njih je završilo dvogodišnji studij razredne nastave (Grafikon 3).

Grafikon 3. Studij koji su završili ispitanici

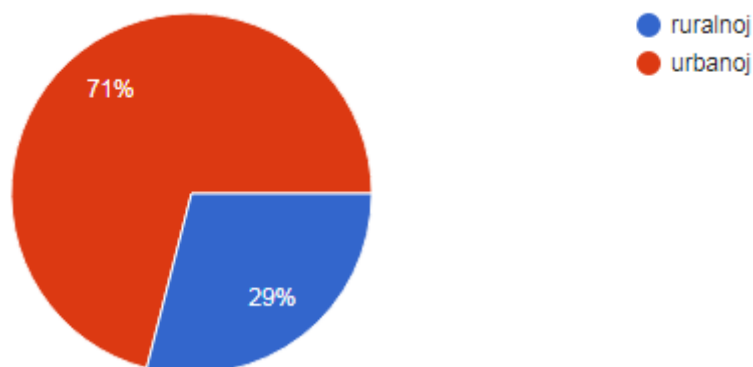
Sljedeće pitanje koje se odnosilo na socio-demografske podatke učitelja/ica koji su sudjelovali u istraživanju odnosilo se na županiju u kojoj žive. Rezultati su pokazali da najveći broj sudionika dolazi iz Grada Zagreba, tj. ukupno njih N = 27 (27,0%). Iz Zagrebačke županije bilo je N = 10 (10,0%) ispitanika, a iz Dubrovačko-neretvanske županije ukupno N = 8 (8,0%) ispitanika. Ostale županije bile su procentualno manje zastupljene, a rezultati su dati sumarno na Grafikonu 4.

Grafikon 4. Županija u kojoj žive ispitanici

Ukupno N = 71 (71,0%) ispitanika rade kao učitelji/ce u urbanoj sredini. S druge strane, ispitanici koji rade u ruralnoj sredini činili su ukupno N = 29 (29,0%) (Grafikon 5).

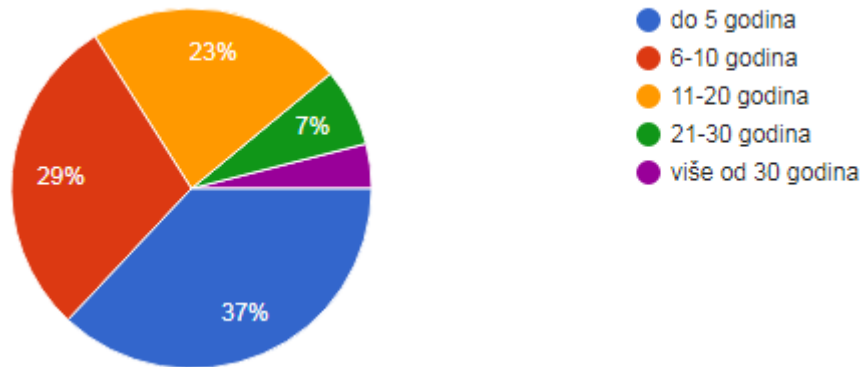
Grafikon 5. Sredina u kojoj rade ispitanici kao učitelji/ce

Što se tiče godina radnoga iskustva, najveći broj ispitanika tj. njih N = 37 (37,0%) su mlađi ispitanici s do 5 godina rada. Učitelja/ica koji rade 6-10 godina bilo je N = 29 (29,0%), a onih s 11-20 godina radnoga iskustva bilo je ukupno N = 23 (23,0%). Ukupno N = 7, odnosno postotno gledano 7,0% ispitanika ima 21-30 godina radnoga iskustva. Najmanje je bilo

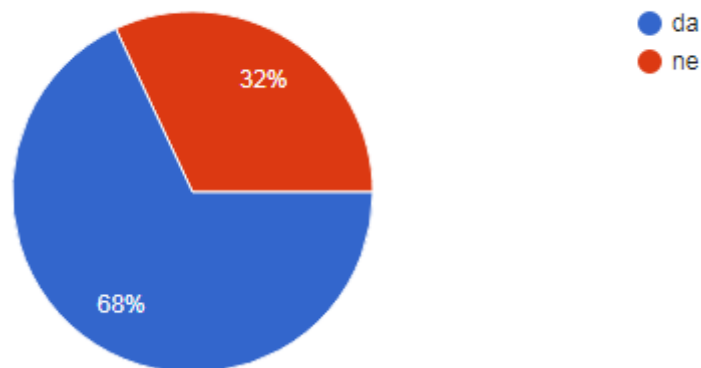
ispitanika s više od 30 godina radnoga iskustva, odnosno točnije njih N = 4 (4,0%). Navedeni rezultati su predstavljeni Grafikonom 6.

Grafikon 6. Godine radnoga iskustva ispitanika

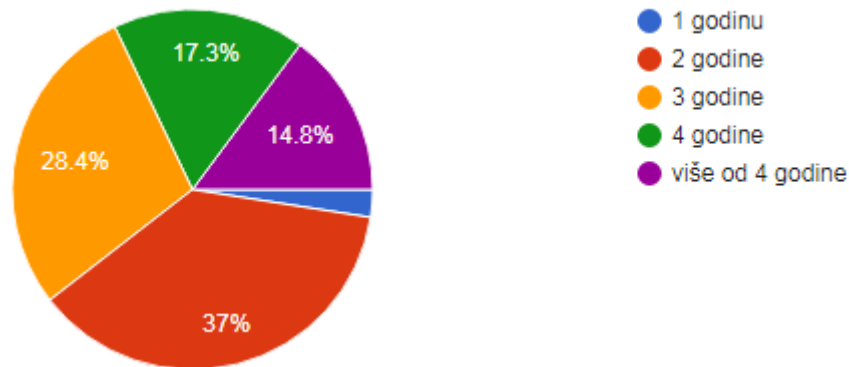
Na pitanje: „Jeste li imali neko umjetničko obrazovanje?“, najveći broj ispitanika je odgovorio potvrdno sa „da“ tj. njih N = 68 ili 68,0%. Na pitanje koje su umjetničko obrazovanje imali svi su izjavili da je to završen likovni modul. S druge strane ispitanika koji su negativno odgovorili na dato pitanje bilo je N = 32 (32,0%) (Grafikon 7).

Grafikon 7. Umjetničko obrazovanje ispitanika

Nadalje, ispitanici koji su pohađali umjetničko obrazovanje su odgovarali koliko su godina sudjelovali u pohađanju. Najveći postotak njih tj. 37 % su umjetničko obrazovanje pohađali 2 godine, 28,4% njih 3 godine, 17,3% njih 4 godine. Ispitanika koji su umjetničko obrazovanje pohađali više od 4 godine bilo je 14,8%. Ukupno 2,5% njih su umjetničko obrazovanje pohađali jednu godinu (Grafikon 8).

Grafikon 8. Broj godina pohađanja umjetničkog obrazovanja ispitanika

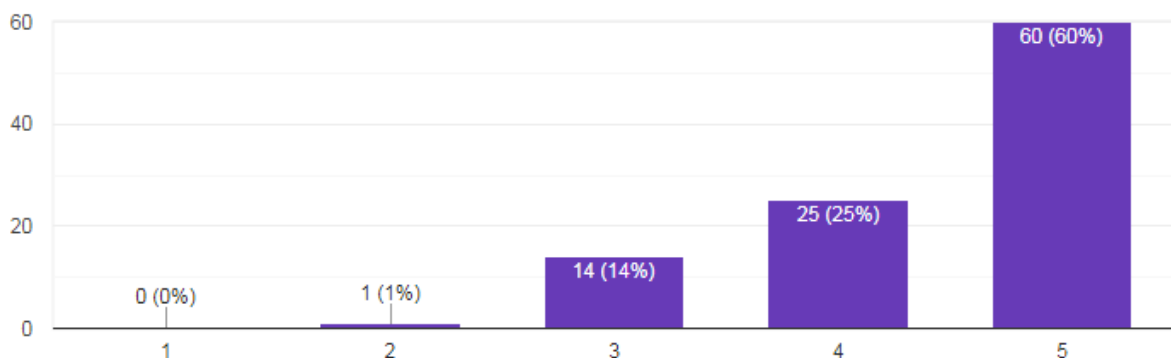

8. REZULTATI I RASPRAVA

8.1. Samoprocjena učitelja vezana za korištenje crtačkih tehnika u razrednoj nastavi

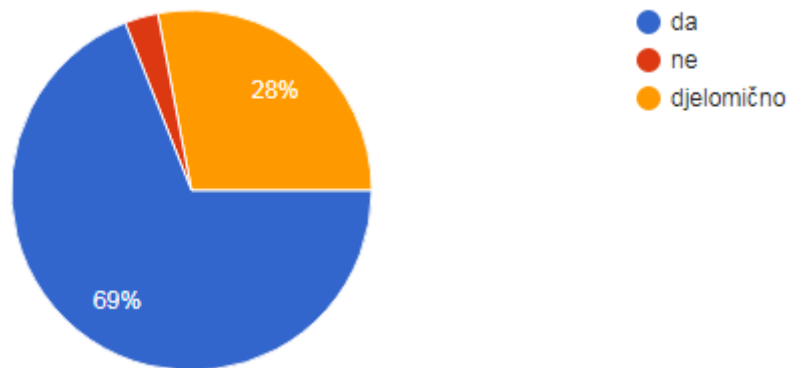
Na početku drugog dijela anketnog upitanika ispitanici su ocjenjivali svoje poznavanje umjetničko područja. Pri tome su ocjene označavale sljedeće: 1 = izrazito neuspješno; 2 = djelomično neuspješno; 3 = prosječno; 4 = uspješno; 5 = izrazito uspješno. Rezultati pokazuju da je većina ispitanika, tj 60,0% njih svoje poznavanje umjetničkog područja ocijenilo kao „izrazito uspješno“. Ukupno 25,0% njih je svoje poznavanje umjetničkog područja ocijenilo sa „uspješno“. Ukupno 14,0% ispitanika smatra da su prosječni u poznavanju umjetničkog područja, a samo jedan ispitanik (1,0%) je svoje umjetničko područje ocijenio kao „djelomično neuspješno“ (Grafikon 9).

Grafikon 9. Samoprocjena poznavanja umjetničkog područja ispitanika

Na pitanje: „Smatrate li se kreativnom osobom?“ većina ispitanika tj. 69,0% smatra da jesu kreativni. Ukupno 28,0% smatraju da su djelomično kreativni, a samo 3,0% je mišljenja da nisu kreativni (Grafikon 10).

Grafikon 10. Samoocjenjivanje kreativnosti ispitanika

U studiji Županić Benić (2021), u kojoj su sudjelovali učitelji, roditelji i učenici, rezultati su pokazali da se kreativnost najčešće povezivala s maštom i stvaranjem, dok je samo nekoliko sudionika povezaloo kreativnost s preuzimanjem rizika i kršenjem pravila. Navedena je studija pokazala da učitelji najčešće povezuju kreativnost s kršenjem izvornih pravila, dok učenici kreativnost najčešće doživljavaju kao rezultat samoaktualizacije i samopouzdanja. Uvjerenja koja su učitelji izrazili o kreativnom ponašanju mogu se povezati s pristupom pedagogiji usmjerenom na nastavnika, koji ponekad može smatrati da je kreativnost štetna za disciplinu i koji naglašava tradicionalne metode poučavanja kao što je frontalno poučavanje. Stoga učitelji moraju podržati individualni razvoj svojih učenika, omogućiti im da istražuju svoje potrebe i interese kroz aktivno učenje i poticati ih na kreativno izražavanje.

8.2. Upoznatost učitelja s crtačkim tehnikama, samoprocjena kompetencija, motivacije i upotrebe crtačkih tehnika na nastavi likovne kulture

Sljedeća pitanja su vezana za crtačke tehnike u razrednoj nastavi. Odnose se na mišljenje i stavove učitelja o upoznatosti crtačkih tehnika, njihovoj primjeni u razrednoj nastavi, samoocjeni kompetencije za crtačke tehnike, motivaciji za crtačkim tehnikama i da li učenici

preferiraju crtačke tehnike više u odnosu na likovne i grafičke tehnike. Rezultati su sumarno predstavljeni Tablicom 2.

Najveći postotak ispitanika tj. njih 79,0% se u potpunosti složilo s tvrdnjom da su upoznati s osnovnom podjelom crtačkih tehnika, dok je 14,0% njih izjavilo da se slaže s navedenom tvrdnjom. Većina ispitanika tj. 63,0% je izjavilo da se u potpunosti slaže s tvrdnjom da su tijekom svog obrazovanja upoznati s crtačkim tehnikama kroz praktičan rad, a također 27,0 njih je odgovorilo da se slaže s datom tvrdnjom. Županić Benić i sur. (2018), naglašavaju kako je veoma važno tijekom studija studente motivirati za umjetničko izražavanje tako da to na njih djeluje poticajno i da ih se upozna sa svim likovnim područjima te likovnim tehnikama da bi ih mogli implementirati u svojoj budućoj profesionalnoj praksi. Također, veoma je važno da se djetetu omogući izražavanje kroz razne grane umjetnosti čime se potiče razvoj kognitivnih, afektivnih i psihomotornih područja djeteta, tj. njegov holistički razvoj.

U ovom istraživanju je pokazano kako većina ispitanika tj. 76,0% njih se u potpunosti slaže s tvrdnjom da svoje učenike na nastavi upoznaje s likovnim problemima vezanim za crtačke tehnike. Također, 51,0% njih se u potpunosti slaže da na nastavi likovne kulture učitelji/ce učenike/ce potiču na primjenu crtačkih tehnika. U istraživanjima Burkitt i sur., (2010) i Watts (2005) je utvrđena općenito pozitivna slika dječjih stavova prema crtežima budući da je većina djece izjavila da su uživala u crtanju i bila su relativno uvjereni u vlastitu sposobnost crtanja. Ovo sugerira da crtanje u školi može potaknuti i nadahnuti djecu da nastave crtati kod kuće.

Ukupno 84,0% ispitanika se u potpunosti slaže s tvrdnjom da primjenjuju crtačke tehnike propisane nastavnim planom i programom, te 14,0% se također slaže s datom tvrdnjom. Ukupno 63,0% ispitanika se u potpunosti osjeća dovoljno kompetentnim/kompetentnom za primjenu crtačkih tehnika u radu s učenicima. Slične pozitivne rezultate dobila je i Trošt (2019) u svom istraživanju gdje se velika većina studenata, točnije njih 87% smatralo dovoljno kompetentnima za izvođenje nastave likovne kulture u osnovnoj školi. Najveći broj ispitanika je odgovorilo neutralno na pitanje da učitelji/ce preferiraju korištenje crtačkih tehnika u razrednoj nastavi u odnosu na likovne tehnike, pa je stoga gotovo polovica njih tj. 48,0% odgovorilo „niti se slažem, niti se ne slažem“. Kada su u pitanju grafičke tehnike u odnosu na crtačke tehnike, 30 % ispitanika se u potpunosti slaže s tvrdnjom da učitelji/ce preferiraju korištenje crtačkih tehnika u razrednoj nastavi u odnosu na grafičke tehnike, a 23,0% njih je odgovorilo sa „slažem se“. Iz ovoga se uviđa da učitelji preferiraju više likovne tehnike u odnosu na crtačke tehnike, te da preferiraju više crtačke tehnike u odnosu na grafičke tehnike.

Tablica 2. Mišljenje i stavovi učitelja/ica vezani za crtačke tehnike u razrednoj nastavi

R. br.		1 = uopće se ne slažem	2 = ne slažem se	3 = niti se slažem, niti se ne slažem	4 = slažem se	5 = u potpunosti se slažem	UKUPNO (%)
1.	Upoznat/a sam sa osnovnom podjelom crtačkih tehnika	0,0	2,0	5,0	14,0	79,0	100,0
2.	Tijekom svog obrazovanja upoznao/la sam se sa crtačkim tehnikama kroz praktičan rad	0,0	1,0	9,0	27,0	63,0	100,0
3.	Učenike na nastavi upoznajem s likovnim problemima vezanim za crtačke tehnike	0,0	0,0	2,0	22,0	76,0	100,0
4.	Na nastavi likovne kulture primjenjujem crtačke tehnike propisane nastavnim planom i programom	0,0	0,0	2,0	14,0	84,0	100,0
5.	Osjećam se dovoljno kompetentnim/kompetentnom za primjenu crtačkih tehnika u radu s učenicima	0,0	2,0	10,0	25,0	63,0	100,0
6.	Učenici iskazuju motivaciju za likovno izražavanje koje uključuje crtačke tehnike	0,0	1,0	24,0	37,0	38,0	100,0
7.	Moje kolege/kolegice primjenjuju crtačke tehnike u svom radu	0,0	1,0	8,0	42,0	49,0	100,0
8.	Na nastavi likovne kulture učitelji/ice potiču učenike/ce na primjenu crtačkih tehnika	0,0	0,0	9,0	40,0	51,0	100,0
9.	Učitelji/ce preferiraju korištenje crtačkih tehnika u razrednoj nastavi u odnosu na likovne tehnike	9,0	13,0	48,0	23,0	7,0	100,0
10.	Učitelji/ce preferiraju korištenje crtačkih tehnika u razrednoj nastavi u odnosu na grafičke tehnike	4,0	14,0	29,0	23,0	30,0	100,0

8.3. Učestalost korištenja crtačkih tehnika u razrednoj nastavi

Sljedeće pitanje odnosi se na koliko često učitelji/ce koriste pojedine crtačke tehnike u radu s učenicima. Navedeni set pitanja vezan je za svaku od crtačkih tehnika pojedinačno, a

ispitanici su ocjenjivali na skali od 1 do 5 koliko često koriste određene crtačke likovne tehnike u razredu, gdje je: 1 = nikad; 2 = rijetko (1-2 puta godišnje); 3 = ponekad (3-6 puta godišnje); 4 = često (jednom mjesečno ili više); 5 = redovito. Odgovori su sumarno predstavljeni na Tablici 3.

Tablica 3. Koliko često učitelji/ce koriste crtačke tehnike u razredu

R.br.		1 = nikad	2 = rijetko (1-2 puta godišnje)	3 = ponekad (3-6 puta godišnje)	4 = često (jednom mjesečno ili više)	5 = redovito	UKUPNO (%)
1.	Olovka	0,0	1,0	24,0	60,0	15,0	100,0
2.	Kreda	5,0	19,0	53,0	19,0	4,0	100,0
3.	Ugljen	4,0	11,0	40,0	41,0	4,0	100,0
4.	Kemijska olovka	9,0	34,0	37,0	17,0	3,0	100,0
5.	Flomaster	0,0	18,0	40,0	34,0	8,0	100,0
6.	Tuš-pero	3,0	47,0	32,0	16,0	2,0	100,0
7.	Tuš-drvce	4,0	55,0	26,0	15,0	0,0	100,0
8.	Tuš-kist	3,0	45,0	42,0	10,0	0,0	100,0
9.	Lavirani tuš	7,0	53,0	31,0	8,0	1,0	100,0

Iz Tablice 3 se vidi da učitelji/ce u svom radu s učenicima u razredu najviše koriste olovku i ugljen. Tako 60,0% učitelja/ica koristi olovku često, a 15 % redovito. Ukupno 41,0% učitelja/ica koristi ugljen često. Ukupno 37,0% učitelja/ica koristi ponekad kemijsku olovku. Također, flomaster ponekad koristi ukupno 40,0% učitelja/ica. Rezultati također pokazuju da učitelji/ce u svom radu najmanje koriste tuš-pero, tuš-drvce, tuš-kist i lavirani tuš. Tako je 47,0% njih izjavilo da tuš-pero koriste rijetko (1-2 puta godišnje). Ukupno 55,0% ispitanika koristi rijetko tuš-drvce, a također i tuš-kist (45,0%) i lavirani tuš (53,0%).

Na pitanje: „Koje crtačke tehnike su slabo zastupljene i zašto?“, učitelji/ce su najčešće odgovarali da su to tuš-pero, tuš-drvce, tuš-kist i lavirani tuš. Također pojedini učitelji/ce su

odgovarali da su to kreda, ugljen i flomaster. Odgovori učitelja/ica koji su ostavili objašnjenje i zašto su dati u Tablici 4.

Tablica 4. Koje crtačke tehnike su slabo zastupljene i zašto?

Najmanje zastupljene crtačke tehnike
Tuš-kist, tuš-pero i tuš-drvce – kompleksno učenicima.
Kreda i ugljen. Smatram da ih je teško kombinirati s likovnim problemima tj. odradi se ono što je po planu i programu određeno, ali van toga - slabo.
Kemijska olovka, kreda, ugljen, tuš-drvce. U obilju raznih crtačkih tehnika učitelji uglavnom izabiru klasične (olovka, flomaster, tuš-pero).
Ugljen - nepraktično, učenici se iznerviraju jer misle da im rad ne valja, nastane kaos u razredu. Lavirani tuš - nespretno djeci, ali doduše zanimljivo.
Tuš-pero, tuš-drvce, tuš-kist ,lavirani tuš. Zato sto je učenicima to novo i treba strpljenja da nauče raditi s takvim materijalom.
Tehnike koje zastupaju korištenje tuša. Zato sto jedan sat likovnog nije dovoljan za rad s tušem, dva eventualno, a više sati za potpunu primjenu i naučenost korištenja.
Tehnike s tušem, mislim da se učiteljima ne da zafrkavati s time jer može biti učenicima nespretno.
Lavirani tuš – komplicirano je.
Ugljen i tuš-drvce - učenici teže izražavaju detalje.
Tehnike s tušem - djeci je to nespretno ali zanimljivo. Slabo je zastupljeno jer je teško raditi s time, dugo treba djeci da se pripreme, treba ih uvesti u sve itd.
Tuš-drvce - Učenicima treba malo više da pohvataju tu tehniku, iako doduše, kada nauče, bude im zanimljivo ali nedovoljno vremena imaju.
Lavirani tuš, zato sto je to učenicima nešto potpuno novo i neobično te ih treba pripremiti za takvo što prije samog rada.
Kemijska olovka po mom mišljenju opravdano nije zastupljena, nije zanimljiva. Tuš se rjeđe koristi, možda jer se teško opere kada se njime uprlja te često zna biti loša kvaliteta pera, a rad s drvcom zahtjeva puno vremena i strpljenja.
Kemijska olovka. Zato što smatraju da nije zanimljiva i da se s njom ne može napraviti puno toga.

To bi bile tehnike tuš-pero, kist, drvce i lavirani tuš. Iz razloga što se učiteljima ne da raditi to jer im je suviše kompleksno, nespretno. Smatram da se učenici trebaju upoznati sa svim tehnikama pa makar i rad ispao loš. Bitan je trud i volja.

Tuševi jer je to već za djecu kompliciranije.

Kreda zbog neodgovarajuće podloge za rad.

Lavirani tuš - prezahtjevno je za izvoditi, a premalo vremena imamo mi i učenici na raspolaganju.

Ne postoji slaba zastupljenost jer sami radimo izvedbene programe. Doslovno je tehnika onoliko zastupljena koliko ju puta stavimo. Jedne godine pojačam slikanje, druge crtanje, pa oblikovanje. Odlično je i kombinirati tehnike.

Kemijska olovka. Jer nismo naučeni njome crtati već pisati.

Tuš je kompliciran.

Tuš - pero, jer je djeci tuš kao boja vrlo nespretna i korištenje pera im je također izazovno.

Ugljen, kreda, tehnike u kojima se koristi tuš – zato što se nema dovoljno vremena za pravilno pokazivanje korištenja ovih tehnika, što je veoma tužno, ali istinito. Smatram da se za ovakve (teže) tehnike treba uzeti i koji sat više likovne kulture te djeci valjano objasniti korištenje.

Ugljen - za njega nije dovoljan 1 školski sat i iz tog razloga ga učitelji često preskaču ili samo demonstriraju (djeca uopće ne rade s njim).

Lavirani tuš - previše vremena oduzima.

Tuš pero, tuš drvce, tuš kist i lavirani tuš - učenicima se čine komplicirani.

Lavirani tuš jer je zahtjevan učenicima.

Tuš pero, tuš drvce i tuš kist su slabo zastupljeni jer većina učenika ne pokazuje interes.

Ugljen - učenicima smatraju da im je teško raditi sa ugljenom i na početku pokazuju nezadovoljstvo zbog istoga.

Kreda, ugljen, tuš - jednostavno se nema dovoljno vremena za kvalitetne uratke s djecom.

Tehnike tuša slabo zastupljene su. Zato sto su djeci nove i nešto teže u odnosu sa svime što su dotad radili.

Tehnike tušem jer su to tehnike koje traže strpljenje učitelja i učenika.

Lavirani tuš – zbog zahtjevnosti tehnike.

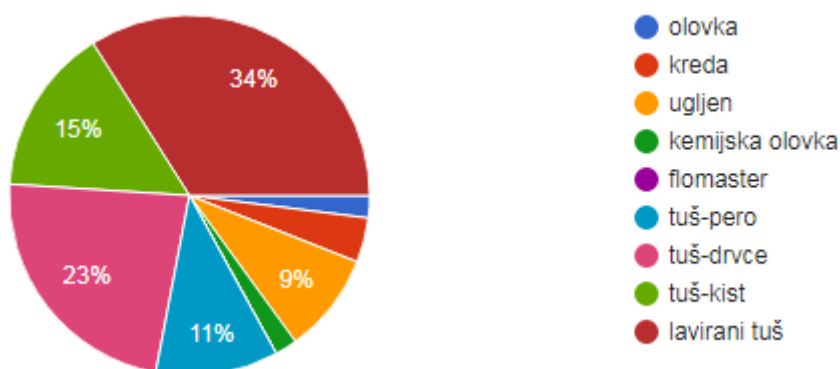
Kao obrazloženje za najmanje zastupljene tehnike učitelji/ce su navodili da je to uglavnom zbog kompliciranosti, nepraktičnosti, zbog toga što previše vremena oduzimaju i teško se uklapaju u sat likovnog koji prema mišljenju nekih ispitanika nije dovoljan. To je sukladno s rezultatima koje je dobila Županić Benić (2018a), gdje je pokazano kako je studente učiteljskog studija prije javnog sata najviše strah da neće imati dovoljno vremena za izvedbu cijelog sata, motivacije ili da učenici neće imati vremena za izradu likovnih radova.

Prema tome, potrebno je obogatiti program Likovne kulture što nije nimalo lak zadatak budući da je satnica Likovne kulture pala na jedan sat tjedno. Sukladno tome u istraživanju Ravlić (2018), više od polovice ispitanih učitelja (58,1%) smatra kako bi satnica Likovne kulture trebala biti veća od jedan sat tjedno, što je malo ako se u obzir uzme važnost vizualne kulture.

8.4. Mišljenje učitelja koja je crtačka tehnika najzahtjevnija za učenike

Sljedeće pitanje odnosilo se na ocjenu učitelja/ica koja je najzahtjevnija crtačka tehnika. Najveći postotak ispitanika (34,0%) smatra da je to lavirani tuš, dok 23,0 % njih smatra da je to tuš-drvce, te 15,0% smatra da je tuš-kist najzahtjevnija crtačka tehnika, a 11,0% njih smatra da je to tuš-pero (Grafikon 11). Ako se ovi rezultati povežu sa prethodnom razradom najmanje zastupljenih crtačkih tehnika, uočava se izravna povezanost. Dakle, učitelji/ce smatraju da su najzahtjevnije crtačke tehnike zapravo one tehnike koje se u praksi i radu s djecom i najmanje koriste.

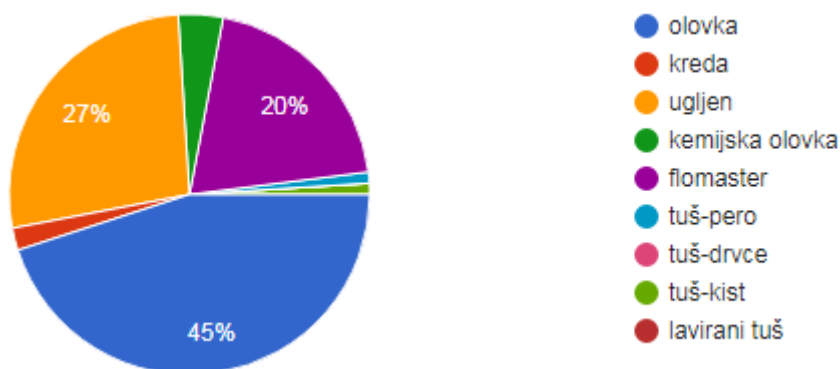
Grafikon 11. Mišljenje ispitanika o tome koja je crtačka tehnika najzahtjevnija za učenike

8.5. Preferencije učitelja/ica i učenika/ica vezane za crtačke tehnike

Na pitanje: „Koju crtačku tehniku učenici najviše preferiraju?“, najveći postotak učitelja/ica odgovorilo je da je to olovka (45,0%). Potom slijede ugljen (27,0%), te flomaster (20,0%). S druge strane učenici najmanje preferiraju tuš-pero (1,0%), tuš-kist (1,0%), te kredu (2,0%) (Grafikon 12).

Grafikon 12. Preferencije učenika vezane za crtačku tehniku

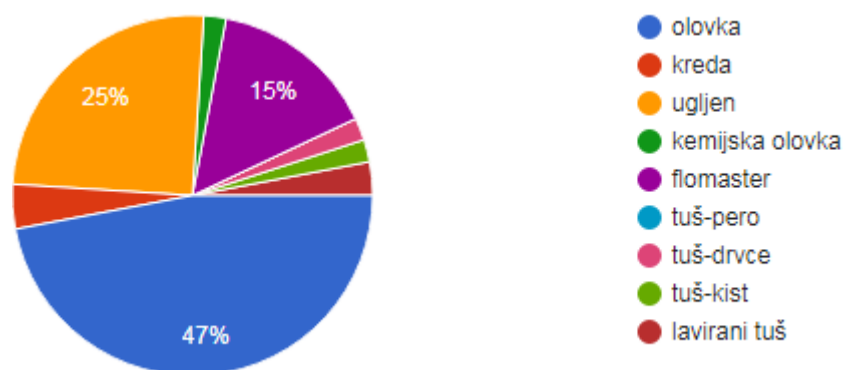
Pored preferencija učenika vezanih za crtačke tehnike, ispitivane su i preferencije učitelja/ica. Tako rezultati pokazuju da gotovo polovica učitelja/ica tj. 47,0% preferira najviše olovku. Potom slijedu ugljen (25,0%), te flomaster (15,0%). Učitelji/ce najmanje preferiraju tuš-drvce (2,0%), tuš-kist (2,0%) i kemijsku olovku (2,0%) (Grafikon 12). Ako se skupa osmotre Grafikon 12 i Grafikon 13 uviđa se da su preferencije učenika i učitelja/ica vezane za crtačke tehnike slične. Prethodno ukazuje da su preferencije učitelja/ica i učenika/ica slične, te da preferiraju tehnike koje se najviše koriste i kojoj su najkreativniji.

Učenici mogu razvijati kreativnost u školi ako su njihovi učitelji kreativni, fleksibilni, upoznati s predmetima koje predaju, razumiju razvojne potrebe djece, mogu stvoriti nastavno okruženje u kojem se učenici osjećaju sigurno i ugodno, te koriste pristupe poučavanja koji potiču kreativnost, divergentno razmišljanje, slobodu izražavanja i samopouzdanje (Županić BeniĆ, 2018b).

Ako učitelji u svome radu pokazuju preferencije određenih crtačkih tehnika u odnosu na druge, što pokazuju rezultati ovog istraživanja, onda se kao rezultat javlja to da su i preferencije učenika slične. Točnije, ako se učenicima najviše nudi olovka i ugljen, oni će samim time tu crtačku tehniku najviše i koristiti, vježbati te u njima iskazivati svoju kreativnost. Dakle, kreativnost u crtačkim tehnikama je blisko vezana i sa zastupljenošću određenih crtačkih tehnika. Stoga učitelji u svome radu trebaju koristiti sve crtačke tehnike i ne zapostavljati neke od njih, kako bi se podjednako poticala kreativnost u svim crtačkim tehnikama kod učenika.

Važno je još u periodu studija studente motivirati za (likovno) umjetničko izražavanje tako da to na njih djeluje poticajno i da se upoznaju sa svim likovnim područjima i crtačkim tehnikama da bi ih mogli implementirati u svojoj budućoj profesionalnoj praksi. Također je veoma važno da se učenicima omogući izražavanje kroz razne crtačke tehnike čime se potiče razvoj kognitivnih, afektivnih i psihomotornih područja djeteta, tj. njegov holistički razvoj.²⁶ O učitelju ovisi da li će učenik u procesu kreativnih likovnih aktivnosti razviti svoje potencijale do maksimuma; hoće li oni pritom razviti nove vještine kroz različite metode i oblike učenja; i hoće li znati kako promatrati, percipirati tumačiti i tako razviti svoje sposobnosti (Županić BeniĆ, 2018).

Grafikon 13. Preferencije učitelja/ica vezane za crtačku tehniku

Učiteljima/cama je također u anketi ostavljena mogućnost da objasne svoje preferencije prema određenoj crtačkoj tehnici. Odgovori koji su dobiveni su sumarno predstavljeni Tablicom 5.

Tablica 5. Objašnjenje učitelja/ica vezano za crtačku tehniku koju preferiraju

Koju crtačku tehniku preferirate?	Zašto?
OLOVKA	Praktično mi je. Može se svašta olovkom raditi.
	Olovkom se mogu izvesti čuda.
	Olovka je najpraktičnije materijalno sredstvo za rad.
	Svi ih imaju. Puno likovnih problema se može odraditi s njom.
	Jer je učenici vole.
	Zbog dostupnosti i jednostavnosti primjene.
	Njome djeca stvaraju najbolje linije, te je olovka polazište za ostale tehnike (držanje flomastera, drvca, pera itd.)
	Smatram da se s njom može puno toga napraviti i djeca razvijaju motoriku i spretnost.
	Zbog mogućih različitih poteza koji se mogu stvoriti te zbog razvijanja bolje motorike učenika.
	Najjednostavnije je jer se ne napravi nered.
	Jer najlakše uspijem izvršiti željeni zadatak.
	Olovkom svi dobro rade, rijetko koji rad ispadne „loš“.
	Olovka je jednostavna i djeca je vole.
Zbog praktičnosti.	
UGLJEN	Osim raznolikosti tonova, vrsta crta, njihove debljine, učenici istražuju mogućnosti same tehnike (koliko je potrebno pritisnuti ugljen za određeni ton, što se sve može s prašinom koju ugljen stvara prilikom rada s njime, itd).
	Ugljen je zanimljiva crtačka tehnika s raznim mogućnostima. Volim promatrati kako djeca rado istražuju ovu likovnu tehniku s kojom se u pravilu susreću samo na satovima likovne kulture.
	Ugljen je djeci zanimljiv, ali zahtjeva vremena kojeg mi učitelji i nemamo bas (pogotovo za LIK.)
	Učenici ga vole.
	Kombinacije ugljena i bijele krede je crtačko slikarska tehnika i nudi mnogo mogućnosti za istraživanje oba područja. Nema puno pripreme pribora kao za slikarske tehnike. Djeca se oduševavaju svojim radom.
FLOMASTER	Djeca se zanimljivo izražavaju kroz flomastere.
	Zato što flomaster uglavnom imaju svi učenici u pernicama i zato što njima s lakoćom ispunjuju dani zadatak.
	Zanimljivo mi je kako učenici rade flomasterom pa kad pogriješe traže novi papir koji ja ne dam (štedimo) i kažem da ispravi način gledanja na

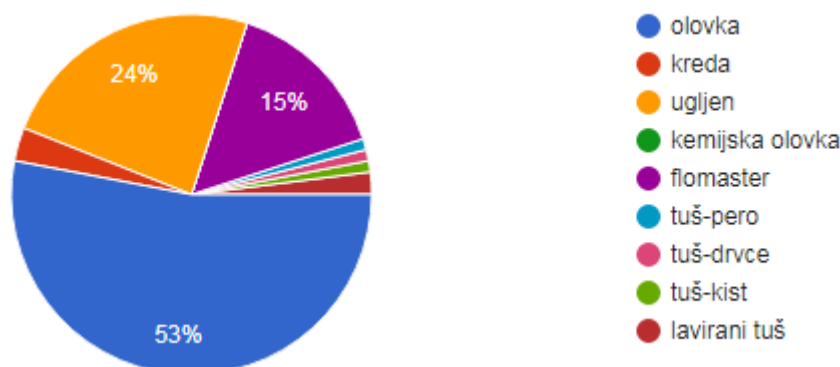
	<p>to i dijete odmah stvori sliku u glavi da nije pogriješilo i da može popraviti rad!</p> <p>Flomaster u kombinaciji s drugim tehnikama može roditi mnogo dobrih dječjih radova.</p> <p>Flomasterom se mogu povlačiti razne linije pa se može svašta nešto i izvesti. Ne isključujem nijednu tehniku, sve su dobre na svoj način i imaju svoje + i -.</p> <p>Zato što ih ima u mnogo nijansi, transparentni su (mogu se bojati jedan preko drugog).</p> <p>Flomasterom se mogu raditi odlični radovi (npr. čipka - crni flomaster - upotreba smo 1 boje) ili slovo mog imena gdje se koriste dvije boje flomastera.</p> <p>Flomasterom se štošta zanimljivog da uraditi.</p> <p>Zanimljiv je djeci.</p>
KEMIJSKA OLOVKA	<p>Zato što djeca na taj način vježbaju činjenicu da ne mogu ispraviti kemijsku (nema onoga piši-briši) liniju te su pažljiviji i koncentriraniji na rad.</p> <p>Zato sto kemijsku učenici ne mogu obrisati pa bude veselo na satu, uče se da ne mogu dobiti novi papir i da se sve može popraviti.</p>
TUŠ-DRVCE	<p>Preferiram tehniku tuš drvce, jer je pogodna za crtanje detalja na crtežu, te zbog nemogućnosti brisanja učenici vježbaju motoriku crtanja i urednost.</p>

Povezujući rezultate iz prethodne tablice, kao i dosadašnje interpretacije rezultata istraživanja uviđa se da se olovka (crtačka tehnika koja je najzastupljenija) najviše koristi zbog praktičnosti i jednostavnosti. Stoga se može reći da učitelji u svome radu najveće preferencije pokazuju prema najjednostavnijim i najpraktičnijim crtačkim tehnikama, te prema tehnikama koje su učenicima najzanimljivije.

8.6. Kreativnost prilikom primjene crtačkih tehnika

Na pitanje: „U kojoj crtačkoj tehnici učenici najviše pokazuju kreativnost?“, najveći broj učitelja/ica tj. 53,0% njih odgovorilo je u olovci. Potom slijede ugljen (24,0%), te flomaster (15,0%) (Grafikon 14).

Grafikon 14. U kojoj crtačkoj tehnici učenici najviše pokazuju kreativnost

Iz prethodnog grafikona uočava se da učitelji/ce smatraju da učenici najviše pokazuju kreativnost u olovci i ugljenu. Ako se napravi osvrt na Tablicu 3 u kojoj je prikazana učestalost korištenja crtačkih tehnika, vidi se da se olovka i ugljen najčešće koriste, te upravo u njima učitelji/ce smatraju da su učenici i najkreativniji.

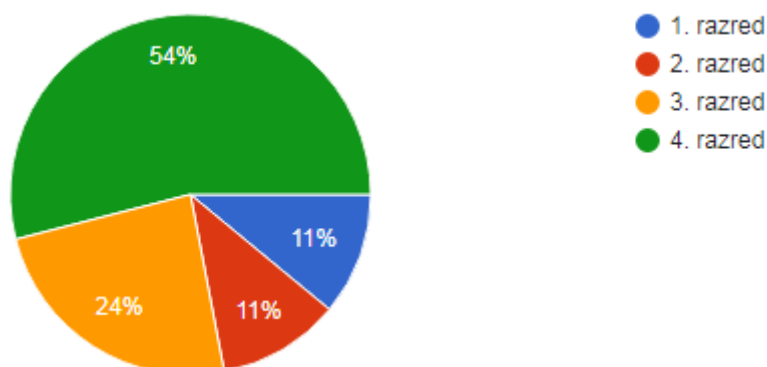
Učitelji su najvažniji prediktor uspješnog poučavanja. Stoga bi učitelji trebali učenicima dati izazovne ciljeve, motivirati svoje učenike da pronađu osobno značenje u aspektima svojih zadataka, minimizirati vanjski pritisak ocjenjivanja, poticati učenike da uče na vlastitim pogreškama i da budu usredotočeni na svoju izvedbu nego na zadatak. Učitelji su bitni za razvoj kreativnosti učenika, koja se može razviti samo ako je njihova nastava organizirana. Kreativno obrazovanje se odvija samo ako je i učitelj kreativan (Županić Benić, 2018a).

Budući da učitelji/ u svome radu preferiraju najviše olovku i ugljen, učenici vođeni preferencijama učitelja/ca u nastavi likovne kulture najviše koriste ove crtačke tehnike, pa su samim time posljedično i njihove preferencije slične preferencijama učitelja/ica. Prema rezultatima istraživanja kreativnost učitelja u korištenju olovke i ugljena potiče kod učenika kreativnost u korištenju ovih crtačkih tehnika.

8.7. Uspješnost izvedbe crtačkih tehnika u razredu

Više od polovice učitelja/ica tj. 54,0% smatra da su učenici 4. razreda najuspješniji u upotrebi crtačkih tehnika. Također, 24,0% njih smatra da su to učenici 3. razreda. Podjednak postotak učitelja/ica (po 11,0%) smatra da su to učenici 1. i 2. razreda (Grafikon 15).

Grafikon 15. Uspješnost izvedbe crtačkih tehnika u odnosu na razred

Suprotno od navedenog u istraživanju Smud (2020) došlo se do rezultata da su učenici 1. razreda uspješniji od učenika 4. razreda u upotrebi crtačkih tehnika. Naime, navedeni su rezultati pokazali da je u 1. razredu 50 % učenika bilo izrazito uspješno pri upotrebi crtačke tehnike olovke, a u 4. razredu 35,7 %. Nadalje, u 1. razredu je 50 % učenika bilo izrazito uspješno pri upotrebi crtačkih tehnika ugljena i krede, a u 4. razredu 26,67 %. Upotrebom crtačke tehnike tuš-drvca i tuš-pera u 1. razredu je 45,5 % učenika koristilo tehniku izrazito uspješno, dok je u 4. razredu 35,7 % učenika izrazito uspješno koristilo ovu tehniku.

Posljednji dio anketnog upitnika odnosio se na ocjenjivanje uspješnosti izvedbe crtačkih tehnika u razredu od strane učitelja/ica. To je sumarno predstavljeno u Tablici 6. Prema mišljenju učitelja/ica u njihovom razredu je najuspješnija izvedba crtačke tehnike olovke, gdje je 66,0% njih ocijenilo „izrazito uspješno“ upotrebu ove tehnike u svom razredu. Pored olovke, najuspješnija je i upotreba flomastera (52,0%), te ugljena (52,0%) i krede (48,0%). U manjoj mjeri uspješno se koriste i kemijska olovka i tuš-pero. Prosječno su ocijenjeni tuš-drvce, tuš-kist i lavirani tuš.

Tablica 6. Ocjena uspješnosti izvedbe crtačkih tehnika u razredu od strane učitelja/ica

R.br.		1 = izrazito neuspješno	2 = djelomično neuspješno	3 = prosječno	4 = uspješno	5 = izrazito uspješno	UKUPNO (%)
1.	Olovka	0,0	0,0	9,0	25,0	66,0	100,0
2.	Kreda	2,0	7,0	8,0	35,0	48,0	100,0
3.	Ugljen	1,0	8,0	15,0	24,0	52,0	100,0
4.	Kemijska olovka	2,0	6,0	15,0	44,0	33,0	100,0
5.	Flomaster	0,0	0,0	6,0	41,0	53,0	100,0
6.	Tuš-pero	2,0	7,0	31,0	45,0	15,0	100,0
7.	Tuš-drvce	3,0	9,0	47,0	28,0	13,0	100,0
8.	Tuš-kist	4,0	11,0	38,0	35,0	12,0	100,0
9.	Lavirani tuš	6,0	13,0	41,0	30,0	10,0	100,0

Ako se sumarno sagledaju rezultati istraživanja primjećuje se da učitelji smatraju kako su učenici najuspješniji u olovci u kojoj i učitelji i učenici pokazuju najveće preferencije, te u kojoj učenici pokazuju i najveću razinu kreativnosti. Zastupljenost olovke na satovima likovne kulture je najveća u odnosu na ostale crtačke tehnike ponajviše radi njezine jednostavnosti i praktičnosti.

9. ZAKLJUČAK

Rezultati pokazuju da većina učitelja/ica smatra da izrazito uspješno poznaje umjetničko područje te većina njih smatra da su kreativni. Kada su u pitanju mišljenje i stavovi učitelja/ica vezani za crtačke tehnike u razrednoj nastavi rezultati su pokazali da su učitelji dobro upoznati s podjelom crtačkih tehnika, te da su se tijekom obrazovanja upoznali s crtačkim tehnikama kroz praktičan rad. Učitelji/ce učenike na nastavi upoznaju s likovnim problemima vezanim za crtačke tehnike, na nastavi likovne kulture primjenjuju crtačke tehnike propisane nastavnim planom i programom i smatraju se dovoljno kompetentnim za primjenu crtačkih tehnika u radu. Rezultati su pokazali da učitelji ne preferiraju više crtačke tehnike u odnosu na likovne tehnike. S druge strane, crtačke tehnike se više preferiraju u odnosu na grafičke tehnike.

Zaključuje se da u radu učitelji/ce često koriste olovku (60,0%) i ugljen (41,0%). Ponekad se koriste kemijska olovka (37,0%) i flomaster (40,0%). Rezultati također pokazuju da učitelji/ce u svom radu najmanje koriste tuš-pero, tuš-drvce, tuš-kist i lavirani tuš. Upravo najmanje korištene crtačke tehnike su od strane učitelja/ica ocijenjene i kao najzahtjevnije. Naime, najzahtjevnija crtačka tehnika je lavirani tuš, s čime se slaže 34,0% učitelja/ica. Pored laviranog tuša kao zahtjevnije su ocijenjene i tehnike tuš-drvce (23,0 %), tuš-kist (15,0%), te tuš-pero (11,0%).

Olovka, pored toga što se najčešće koristi u razredu, ocijenjena je i kao crtačka tehnika prema kojoj i učenici i učitelji pokazuju najveći stupanj preferencija. Točnije, 45,0% učenika i 47,0 učitelja najviše preferiraju olovku u radu. Olovka je praktična, jednostavna, učenici je vole, uspješna je za vježbanje motorike, te učitelji/ce s njom uspješno izvode postavljene zadate tijekom sata. Također, 53,0% učitelja smatra da je to crtačka tehnika gdje učenici pokazuju najviše kreativnosti.

Zaključuje se da je olovka crtačka tehnika koja je ocijenjena kao najuspješnija, kao da je riječ o izvedbi u razredu. Tako je 66,0% učitelja/ica ocijenilo „izrazito uspješno“ upotrebu ove tehnike u svom razredu i 25,0% „uspješno“. Pored olovke, najuspješnija je i upotreba flomastera (52,0%) i krede (48,0%). U manjoj mjeri uspješno se koriste i kemijska olovka i tuš-pero. Tuš-drvce, tuš-kist i lavirani tuš su ocijenjeni prosječnom ocjenom kada je u pitanju uspješnost izvedbe u razredu.

LITERATURA

- Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Benati, D., De Grazia, D., Feigenbaum, G., Ganz, K., Morgan Grasselli, M., Loisel Legrand, C., van Tuyll van Serooskerken, C. (2000). *The Drawings of Annibale Carracci*. London: Lund Humphries.
- Bodulić, V. (1982). *Umjetnički i dječji crtež*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bognar, L., Matijević, M. (2005). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Boyatzis, C.J., Varghese, R. (1994). Children's emotional associations with colors. *Journal of Genetic Psychology*, 155 (1), str. 77-86.
- Brešan, D. (2008). *Dječja likovna kreativnost od prve do desete godine*. Osijek: Profil.
- Brewer, D.J., Teeter, E. (2007). *Egypt and the Egyptians*. Cambridge: University Press.
- Burkitt, E., Barrett, M., Davis, A. (2003). *The effect of affective characterizations on the size of children's drawings*. *British Journal of Developmental Psychology*. London: The British Psychological Society.
- Burkitt, E., Jolley, R., Rose, S. (2010). The attitudes and practices that shape children's drawing experience at home and at school. *International Journal of Art and Design Education*, 3, 257-270.
- Cox, M. (1993). *Dečji crteži*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Čokljat, D. (2017). *Kognitivni razvoj i dječji crtež u ranoj životnoj dobi*. Diplomski rad. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera.
- Damjanov, J. (1989). *Likovna umjetnost I. dio*. Zagreb: Školska knjiga.
- De Polignac, D. (2020). *Pablo Picasso*. Dostupno na URL: <https://dianedepolignac.com/wp-content/uploads/2020/11/biography-pablo-picasso-en.pdf> (20.01.2023.)
- Dunkerton, J. (2011). Leonardo in Verrocchios's Workshop: Re-examining the Technical Evidence. *National Galery Technical Bulletin*, 32, str. 4-31.

- Dwi Waluyanto, H., Rosidi, T.R., Sumaryanto, T., Retnowati, T.H. (2020). The Expression of Art Drawing for Children: Psycho-Socio-Cultural Intervention Through Drawing Activities in the Save Street Child Surabaya Community. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 443, str. 151-156.
- Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno- likvni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa.
- Henderson, J.A. & Thomas, G.V.(1990). Looking ahead: Planning for the inclusion of details affects relative sizes of head and trunk in children's human figure drawings. *British Journal of Developmental Psychology*, 8, str. 383-391.
- Herceg, L., Karlavaris, B., Rončević, A. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa.
- Hughes, A. (1997). *Michelangelo*. London: Phaidon Press Limited.
- Huzjak, M. (2008). *Učimo gledati 1-4 priručnik za nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ivančević, R., Turković, V. (2001). *Vizualna kultura i likovno obrazovanje*. Zagreb. Hrvatsko vijeće inSEA.
- Ivory, N.D. (2021). Fine Art Learning Through the Implementation of the Free Expression Method in Year 11 of State Junior High School SMPN 1 Tasikmadu. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 552, str. 201-203.
- Jakubin, M. (1989). *Osnove likovnog jezika i likovne tehnike*. Zagreb: Institut za pedagoški istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Jakubin, M. (1999). *Likovni jezik i likovne tehnike, temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa.
- Karlavaris, B. (1991). *Metodika likovnog odgoja 1*. Rijeka: Hofbauer.
- Karlavaris, B. (1988). *Metodika likovnog odgoja 2*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske
- Karlavaris, B., Kelbli, J., Stanojević, M. (1986). *Metodika likovnog vaspitanja predškolske djece, za III godinu Pedagoške akademije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Knežević, S. (2006). *Neka obilježja dječjeg crteža različite afektivne obojenosti*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Loose, S. (2012). *Metodika i metodska praksa likovne kulture osnovnoškolskog uzrasta*. Mostar.
- Maksimović, A., Stančić, M. (2012). Nastavne metode iz perspektive nastavnika, *Metodički obzori*, 7 (1), str. 69-81.
- Malchiodi, C.A. (1998). *Understanding Children's Drawings*. New York, London: The Guildford Press.
- Mendeš, B., Ivon, H., Pivac D. (2012). *Umjetnički poticaji kroz proces odgoja i obrazovanja*. Split: Filozofski fakultet.
- Mihalić, S. (2013). *Crtam ti priču – dječji crtež*. Dostupno na URL: <http://www.istrazime.com/djecja-psihologija/crtam-ti-pricu-djecji-crtez/> (19.01.2023.)
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019). *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura i Likovna umjetnost*. Dostupno na URL: https://skolazavot.hr/wp-content/uploads/2020/06/LKLU_kurikulum.pdf (24.03.2023.)
- Nazor, M. (1998). Dječji crtež kao pokazatelj intelektualnog razvoja i kao projektivno sredstvo. U Lapaine, M. (ur.), *Crtež u znanosti – zbornik radova*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Geodetski fakultet.
- Norris, M. (2005). *Medieval Art*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Peić, M. (1983). *Pristup likovnom djelu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Peić, M. (1990). Jan Panonije i slikarstvo. *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 16 (1), str. 165-167.
- Rahim, M.A. (2009). Seni Dalam Antropologi Seni. *Jurnal Imaji*, 5 (2), str. 44-55.
- Rampley, M. (2021). Understanding Greek Art History. *Art History in Greece: Selected Essays*, 1, 127-133.

- Ravlić, D. (2018). Znanja i stavovi učitelja o prilagodbi likovne kulture umjetnički darovitoj djeci. *Life and school: Journal for the theory and practice of education = Leben und schule*, 64 (1), str. 155-168.
- Robinson, J. (2007). Expression and expressiveness in art. *Postgraduate Journal of Aesthetics*, 4 (2), str. 19-41.
- Roy, A., Spring, M., Plazzotta, C. (2004). Raphael's Early Work in the National Gallery: Paintings before Rome. *National Gallery Technical Bulletin*, 32, 4-35.
- Sawyer, R.K. (2004). Creative teaching: Collaborative discussion as disciplined improvisation. *Educational researcher*, 33(2), str. 12-20.
- Seksan, A. (2000). *Likovne tehnike*. Sarajevo: COI.
- Smud, K. (2020). *Likovni izraz učenika razredne nastave kroz različite crtačke tehnike*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
- Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Škrbina, D. (2013). *Art terapija i kreativnost*. Zagreb: Veblecommerce.
- Tanay, E.R. (1990). *Likovna kultura u nižim razredima osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- Thomas, G.V. & Silk, A.M.J. (1990). *An introduction to the psychology of children's drawings*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Thomas, G.V., Silk, A.M., (1986). Development and differentiation in children's figure drawings. *British Journal of Psychology*, 77, str. 399-410.
- Tiradritti, F. (2002). *Ancient Egypt: Art, architecture and history*. London: The British Museum Press.
- Tomašević Dančević, M. (2005). *Kako nacrtati osjećaj?*. Zagreb: Profil.
- Tripp, A.J. (2014). *Art, Paleolithic*. U: C. Smith (Ur.), *Encyclopedia of Global Archaeology* (str. 529-539). Springer Editors.

- Trošt, N. (2019). *Samoprocjena kompetentnosti studenata završne godine Učiteljskog studija za izvođenje nastave likovne kulture*. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet.
- Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Walker, A. (2012). The Art that Does Not Think’: Byzantine ‘Decorative Arts’ – History and Limits of a Concept. *Studies in Iconography*, 34, str. 169-193.
- Warren, M. (2012). Classicism, Medievalism, and the Postcolonial. *Exemplaria*, 24 (3), str. 282-292.
- Watts, R. (2005). Attitudes to making art in the Primary School. *International Journal of Art & Design Education*, 24, str. 243-253.
- Yakar, J. (2016). Symbols and Abstract Motifs in Neolithic Art: More than just Fanciful Aesthetic Designs?. *Der Anschnit*, 31 (214). Dostupno na URL: https://www.researchgate.net/publication/313025507_Symbols_and_Abstract_Motifs_in_Neolithic_Art_More_than_just_Fanciful_Aesthetic_Designs (20.01.2023.)
- Zentner, M.R.(2001). Preferences for colours and colour-emotion combinations in early childhood. *Developmental Science*, 4 (4), str. 389-398.
- Zjakić, I., Milković, M. (2010). *Psihologija boja*. Varaždin: Veleučilište u Varaždinu.
- Županić Benić, M., Hezog, J., Bačlija Sušić, B. (2018). Samoprocjena profesionalnih kompetencija studenata ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja u provođenju likovnih i glazbenih aktivnosti s djecom. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 16 (3), str. 579-593.
- Županić Benić, M (2018a). Samorefleksije studenata učiteljskog studija o praktičnoj izvedbi nastave likovne kulture. *Nova prisutnost*, 16 (1), str. 117-131.
- Županić Benić, M. (2018b). *Encouraging creativity in teaching art*. ICERI2018 Proceedings 11th International Conference of Education, Research and Innovation November 12th-14th, 2018 — Seville, Spain/Gomez Chova, L.; Lopez Martinez, A.; Candel Torres, I. (Ur.). Seville, Spain: IATED Academy iated.org, 2018., str. 7051-7058.

Županić BeniĆ, M. (2021). Definitions and Beliefs about Creativity: Perspectives of Primary School Teachers, Students and Parents in Croatia. *Sodobna pedagogika*, 72 (138), str. 160-172.

Županić BeniĆ, M. (2021a). *Students, teachers and parents perceptions of the school subjects which develop creativity the most*. U: Linhofer, S.; Holz, O.; Grabner, M.; Jurgen, K. Münster: LIT Verlag, str. 235-247.

Županić BeniĆ, M. (2021b). Definitions and Beliefs about Creativity: Perspectives of Primary School Teachers, Students and Parents in Croatia. *Sodobna pedagogika*, 72(138), 3, str. 160-172.

POPIS SLIKA

Slika 1. Pećinski crtež	3
Slika 2. Crteži bizona (Pećina Altamira).....	4
Slika 3. Egipatske hijeroglifne.....	5
Slika 4. Detalj geometrijske amfore sa prikazom pogreba iz Dipilona pored Atine 8. stoljeće p.n.e., Atina.....	6
Slika 5. Freska s ribom i kruhovima u katakombama San Callista	7
Slika 6. Bizantijska umjetnost	8
Slika 7. Michelangelov David – remek-djelo kiparstva renesanse	9
Slika 8. Jacopo Bellini „Libri di disegno – Libro del Louvre sv. 1 Firenca 1908.	10
Slika 9. Leonardo da Vinci „Glava mlade žene“ (Studija za anđela u „Djevici na stijenama“), oko 1483–1485.	10
Slika 10. Raphaelov crtež inspiriran Michelangelovom „Bitkom kod Cascine“.....	11
Slika 11. “Sjedeći muški akt (studija za strop Sikstinske kapele)” Michelangela Buonarrotija (1475.-1564.), oko 1511., crvena kreda s odsjajima u bijelom olovu.....	12
Slika 12. Annibale Carracci – primjer crteža, 1585.-1590. god.	13
Slika 13. August Rodin „Napuštena“ (1902. god).....	14
Slika 14. Crteži Pabla Picassa.....	15
Slika 15. Juraj Julije Klović „Bogorodica s usnulim Isusom, sv. Josipom i sv. Ivanom Krstiteljem“ (1540. god).....	16
Slika 16. Krsto Hegedušić „Podravski motivi“(1933. god)	17
Slika 17. Faza izražavanja primarnim simbolima – Prvi prikaz čovjeka, olovka, 3.5 god	22
Slika 18. Faza izražavanja složenim simbolima – „Hranim ptice“, olovka, 5 god.....	23
Slika 19. Faza intelektualnog realizma – „Slavimo rođendan“, olovka, 7 god.....	23
Slika 20. Faza vizualnog realizma – „Motiv iz Zagreba“, geometrijska perspektiva, prostorni odnosi, cjelina detalja; lavirani tuš, 11 god.....	24
Slika 21. Jean-Auguste-Dominique Ingres „Portret lorda Granthama“– olovka.....	41
Slika 22. Henri Matisse „Autoportret“ – ugljen	42
Slika 23. Michelangelo Buonarroti „Study for the Libyan Sibyl“ – kreda	43
Slika 24. Tihomira Lončar „Crtež III“ – kemijska olovka.....	44
Slika 25. Tihomir Lončar „Crtež VIII“ – flomaster.....	45
Slika 26. Rembrandt: „Lion resting“ – tuš pero	46

Slika 27. Vincent Van Gogh „Čempresi u zvjezdanoj noći“ – tuš-trska.....	47
Slika 28. Bonnard „Pijetao“ – tuš-kist	48
Slika 29. Zlatko Isaković Lula ”U prolazu” – lavirani tuš	49

POPIS TABLICA

Tablica 1. Vrste crtačkih tehnika	40
Tablica 2. Mišljenje i stavovi učitelja/ica vezani za crtačke tehnike u razrednoj nastavi	59
Tablica 3. Koliko često učitelji/ce koriste crtačke tehnike u razredu	60
Tablica 4. Koje crtačke tehnike su slabo zastupljene i zašto?	61
Tablica 5. Objašnjenje učitelja/ica vezano za crtačku tehniku koju preferiraju	66
Tablica 6. Ocjena uspješnosti izvedbe crtačkih tehnika u razredu od strane učitelja/ica	70

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Spol ispitanika.....	52
Grafikon 2. Starosna dob ispitanika	53
Grafikon 3. Studij koji su završili ispitanici.....	53
Grafikon 4. Županija u kojoj žive ispitanici	54
Grafikon 5. Sredina u kojoj rade ispitanici kao učitelji/ce	54
Grafikon 6. Godine radnoga iskustva ispitanika.....	55
Grafikon 7. Umjetničko obrazovanje ispitanika	55
Grafikon 8. Broj godina pohađanja umjetničkog obrazovanja ispitanika	56
Grafikon 9. Samoprocjena poznavanja umjetničkog područja ispitanika	56
Grafikon 10. Samoocjenjivanje kreativnosti ispitanika	57
Grafikon 11. Mišljenje ispitanika o tome koja je crtačka tehnika najzahtjevnija za učenike .	64
Grafikon 12. Preferencije učenika vezane za crtačku tehniku.....	64
Grafikon 13. Preferencije učitelja/ica vezane za crtačku tehniku.....	65
Grafikon 14. U kojoj crtačkoj tehnici učenici najviše pokazuju kreativnost	68
Grafikon 15. Uspješnost izvedbe crtačkih tehnika u odnosu na razred	69

PRILOZI

Prilog br. 1. Anketni upitnik

Questions Responses **100** Settings

Crtačke tehnike u razrednoj nastavi

Poštovani/a, zamolila bih Vas da izdvojite malo slobodnog vremena i popunite ovaj kratki anketni upitnik koji je kreiran u cilju izrade diplomskog rada na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za izobrazbu učitelja. Anketni upitnik je dobrovoljan i u potpunosti anoniman. Unaprijed zahvaljujem na sudjelovanju.

Spol *

Muški

Ženski

Godine starosti *

do 25 godina

26-35 godina

36-45 godina

46-55 godina

više od 55 godina

Koji ste studij završili? *

Dvogodišnji studij razredne nastave

Četvorogodišnji studij razredne nastave

Četvorogodišnji studij razredne nastave s modulom

Petogodišnji studij razredne nastave s modulom

Iz koje ste županije? *

- Zagrebačka
- Krapinsko-zagorska
- Sisačko-moslavačka
- Karlovačka
- Varaždinska
- Koprivničko-križevačka
- Bjelovarsko-bilogorska
- Primorsko-goranska
- Ličko-senjska
- Virovitičko-podravska
- Požeško-slavonska
- Brodsko-posavska
- Zadarska
- Osječko-baranjska
- Šibensko-kninska
- Vukovarsko-srijemska
- Splitsko-dalmatinska
- Istarska
- Dubrovačko-neretvanska
- Međimurska
- Grad Zagreb

U kojoj sredini radite kao učitelj/ica? *

- ruralnoj
- urbanoj

Broj godina rada kao učitelj/ica *

- do 5 godina
- 6-10 godina
- 11-20 godina
- 21-30 godina
- više od 30 godina

Jeste li imali neko umjetničko obrazovanje? *

- da
- ne

Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje "da", navedite koje?

Short answer text

Koliko godina ste pohađali umjetničko obrazovanje?

- 1 godinu
- 2 godine
- 3 godine
- 4 godine
- više od 4 godine

Koliko je Vaše poznavanje umjetničkog područja? (1 = izrazito neuspješno; 2 = djelomično neuspješno; 3 = prosječno; 4 = uspješno; 5 = izrazito uspješno) *

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Smatrate li se kreativnom osobom? *

- da
- ne
- djelomično

Označite u kojoj mjeri se slažete s navedenim tvrdnjama (1 = uopće se ne slažem; 2 = ne slažem se; 3 = niti se slažem, niti se ne slažem; 4 = slažem se; 5 = u potpunosti se slažem)

Description (optional)

Upoznat/a sam sa osnovnom podjelom crtačkih tehnika *

	1	2	3	4	5	
uopće se ne slažem	☐	☐	☐	☐	☐	u potpunosti se slažem

Tijekom svog obrazovanja upoznao/la sam se sa crtačkim tehnikama kroz praktičan rad

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

Učenike na nastavi upoznajem s likovnim problemima vezanim za crtačke tehnike *

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

Na nastavi likovne kulture primjenjujem crtačke tehnike propisane nastavnim planom i programom *

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

Osjećam se dovoljno kompetentnim/kompetenom za primjenu crtačkih tehnika u radu s učenicima *

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

Učenici iskazuju motivaciju za likovno izražavanje koje uključuje crtačke tehnike *

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

Moje kolege/kolegice primjenjuju crtačke tehnike u svom radu *

1 2 3 4 5

Na nastavi likovne kulture učitelji/ice potiču učenike/ce na primjenu crtačkih tehnika *

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

Učitelji/ce preferiraju korištenje crtačkih tehnika u razrednoj nastavi u odnosu na likovne tehnike *

uopće se ne slažem 1 2 3 4 5 u potpunosti se slažem

Učitelji/ce preferiraju korištenje crtačkih tehnika u razrednoj nastavi u odnosu na grafičke tehnike

	1	2	3	4	5	
uopće se ne slažem	☐	☐	☐	☐	☐	u potpunosti se slažem

Koliko često koristite pojedine crtačke likovne tehnike u radu s učenicima? 1 = nikad; 2 = rijetko (1-2 puta godišnje); 3 = ponekad (3-6 puta godišnje); 4 = često (jednom mjesečno ili više); 5 = redovito

Description (optional)

Olovka *

	1	2	3	4	5	
nikad	☐	☐	☐	☐	☐	redovito

Kreda *

	1	2	3	4	5	
nikad	☐	☐	☐	☐	☐	redovito

Ugljen *

	1	2	3	4	5	
nikad	☐	☐	☐	☐	☐	redovito

Kemijska olovka *

	1	2	3	4	5	
nikad	☐	☐	☐	☐	☐	redovito

Flomaster *

	1	2	3	4	5	
nikad	☐	☐	☐	☐	☐	redovito

Tuš-pero *

	1	2	3	4	5	
nikad	☐	☐	☐	☐	☐	redovito

Tuš-drvice *

	1	2	3	4	5	
nikad	☐	☐	☐	☐	☐	redovito

Tuš-kist *

	1	2	3	4	5	
nikad	☐	☐	☐	☐	☐	redovito

Lavirani tuš *

	1	2	3	4	5	
nikad	☐	☐	☐	☐	☐	redovito

Prema Vašem mišljenju koja je najzahtjevnija crtačka likovna tehnika? *

- olovka
- kreda
- ugljen
- kemijska olovka
- flomaster
- tuš-pero
- tuš-drvce
- tuš-kist
- lavirani tuš

Koju crtačku likovnu tehniku učenici najviše preferiraju? *

- olovka
- kreda
- ugljen
- kemijska olovka
- flomaster
- tuš-pero
- tuš-drvce
- tuš-kist
- lavirani tuš

Koju crtačku likovnu tehniku Vi najviše preferirate? *

- olovka
- kreda
- ugljen
- kemijska olovka
- flomaster
- tuš-pero
- tuš-drvce
- tuš-kist
- lavirani tuš

Zašto?

Short answer text

U kojoj crtačkoj tehnici učenici najviše pokazuju kreativnost? *

- olovka
- kreda
- ugljen
- kemijska olovka
- flomaster
- tuš-pero
- tuš-drvce
- tuš-kist
- lavirani tuš

Koje crtačke tehnike su po Vama slabo zastupljene i zašto? *

Short answer text

Prema Vašem mišljenju koji je razred najuspješniji u upotrebi crtačkih tehnika? *

- 1. razred
- 2. razred
- 3. razred
- 4. razred

Ocijenite uspješnost upotrebe crtačkih tehnika u svom razredu

(1 = izrazito neuspješno; 2 = djelomično neuspješno; 3 = prosječno; 4 = uspješno; 5 = izrazito uspješno)

Description (optional)

Olovka *

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Kreda *

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Ugljen *

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Kemijska olovka *

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Flomaster *

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Tuš-pero *

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Tuš-drvice *

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Tuš-kist *

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Lavirani tuš *

1

2

3

4

5

IZJAVA

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)